

บทที่ 2

วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาแนวทางการพัฒนาการบริหารจัดการและการมีส่วนร่วมของผู้ฟังวิทยุชุมชน จังหวัดหนองบัวลำภู มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา 1) การบริหารจัดการวิทยุชุมชน อำเภอเมือง จังหวัดหนองบัวลำภู 2) ปัญหาและอุปสรรคการบริหารจัดการวิทยุชุมชน อำเภอเมือง จังหวัดหนองบัวลำภู 3) ระดับการมีส่วนร่วมของผู้ฟังรายการวิทยุชุมชน อำเภอเมือง จังหวัดหนองบัวลำภู และ 4) เพื่อเสนอแนวทางการพัฒนาการบริหารจัดการวิทยุชุมชน อำเภอเมือง จังหวัดหนองบัวลำภู โดยมีแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

1. แนวคิดเกี่ยวกับวิทยุชุมชน
2. แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชน
3. แนวคิดเกี่ยวกับการบริหารจัดการ
4. สถานีวิทยุชุมชน อำเภอเมือง จังหวัดหนองบัวลำภู
5. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. แนวคิดเกี่ยวกับวิทยุชุมชน

1.1 ความหมายของวิทยุชุมชน

วิทยุชุมชน มีผู้ให้ความหมายไว้ ดังนี้

กาญจนา แก้วเทพ (2547: 2) ให้ความหมายของวิทยุชุมชนไว้ว่า วิทยุชุมชนเป็น “สื่อเพื่อประชาธิปไตย” จึงต้องมีจิตวิญญาณแบบประชาธิปไตยที่แท้จริง ดังนั้น ลักษณะสำคัญของวิทยุชุมชนจึงเป็นวิทยุโดยประชาชน ของประชาชน และเพื่อประชาชน ซึ่งหมายความว่า เป็นวิทยุที่ดำเนินงานโดยชุมชน มีชุมชนเป็นเจ้าของ และมีเนื้อหารายการที่ทำเพื่อประโยชน์ของชุมชน

จีราร์ด (Girard) (อ้างในนิษฐา หรุ่นเกษม, 2552) อธิบายว่า วิทยุชุมชนเป็นวิทยุประเภทที่ 3 เป็นทางเลือกที่นอกเหนือจากวิทยุเพื่อการค้าและวิทยุของภาครัฐ โดยมีคุณลักษณะที่สำคัญ คือ การเปิดโอกาสให้คนในชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในทุกระดับ นอกจากการมีส่วนร่วมด้วยการเป็นผู้ฟังรายการแล้ว คนในชุมชนยังสามารถแสดงบทบาทในฐานะผู้ผลิตรายการ ผู้กำกับรายการ ผู้ประเมินผลงาน และผู้บริหารสถานี/คลื่น ได้อีกด้วย

วีรพงษ์ พลนิกรกิจ (2552: 2-3) อธิบายความหมายของวิทยุชุมชนไว้ว่า วิทยุชุมชนมาจากคำ 2 คำ คำแรกคือ คำว่า “วิทยุ” หรือ “วิทยุกระจายเสียง” และคำที่สอง คำว่า “ชุมชน” เมื่อนำคำสองคำมารวมกัน “วิทยุกระจายเสียงชุมชน” หมายความว่า กิจกรรมกระจายเสียงเพื่อประโยชน์สาธารณะที่ไม่แสวงหารายได้จากการโฆษณา เป็นประโยชน์ตามความต้องการที่หลากหลายของชุมชนหรือท้องถิ่นที่รับบริการส่งผลให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็ง โดยชุมชนเป็นเจ้าของร่วมกันและดำเนินการโดยชุมชนเป็นอิสระ มีเสรีภาพในการเสนอข่าวและการแสดงความคิดเห็นที่ไม่ขัดต่อจรรยาบรรณและศีลธรรมอันดีของประชาชน ปราศจากการครอบงำและแทรกแซงจากกลุ่มผลประโยชน์โดยมิชอบ กลุ่มการเมืองพรรคการเมืองทุกระดับหรือเอกชนที่มุ่งหากำไรในเชิงพาณิชย์

หลุยส์ แทบบิง (Louie Tabing) (อ้างในธนาวัชณ์ แก้วพงศ์พันธ์, 2553) ให้ความหมายของวิทยุชุมชนไว้ดังนี้ วิทยุชุมชน คือ สื่อที่มีลักษณะของการดำเนินการภายในชุมชน ทำการกระจายเสียงเพื่อคนในชุมชน การจัดทำรายการ และเนื้อหาการกระจายเสียงเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับชุมชน และเป็นไปโดยคนในชุมชน การจัดทำวิทยุชุมชนจึงสามารถดำเนินการได้โดยกลุ่มต่างๆ ในสังคม อาทิ กลุ่มสตรี กลุ่มเด็ก – เยาวชน กลุ่มชาวนา กลุ่มชาวประมง ชนกลุ่มน้อย หรือกลุ่มผู้สูงอายุ กล่าวโดยสรุปก็คือ วิทยุชุมชนนั้นจะดำเนินการในชุมชน เพื่อชุมชนเกี่ยวกับชุมชน และโดยชุมชน

อชเวอร์ (Eashwar, 2002) (อ้างในนิษฐา หรุ่นเกษม, 2552) ให้ความหมายของวิทยุชุมชนไว้ว่า เป็นสื่อที่ดำเนินการอยู่ในชุมชน คนในชุมชนเป็นผู้บริหารและปฏิบัติการ เพื่อบอกกล่าวข่าวสาร ให้ความรู้ และให้ความบันเทิงกับคนในชุมชน รวมถึงเป็นช่องทางในการติดต่อสื่อสารกับคนชุมชนอื่น

กล่าวโดยสรุป วิทยุชุมชน คือ เป็นสื่อทางเลือกที่นอกเหนือจากวิทยุเพื่อการค้า และวิทยุของภาครัฐที่เปิดโอกาสให้คนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในทุกระดับ มีลักษณะการดำเนินการอยู่ในชุมชน ทำการกระจายเสียงเพื่อชุมชน เนื้อหาของรายการเป็นเรื่องเกี่ยวกับชุมชน และโดยชุมชน ดำเนินการเพื่อประโยชน์ของสาธารณะไม่แสวงหารายได้จากการโฆษณา เป็นช่องทางในการติดต่อสื่อสาร ให้ความรู้ ความบันเทิงกับคนในชุมชน และเป็นช่องทางในการติดต่อสื่อสารกับคนชุมชนอื่น

1.2 ประวัติความเป็นมาของวิทยุชุมชนในต่างประเทศและในประเทศไทย (กาญจนา แก้วเทพ, 2547: 2)

1.2.1 วิทยุชุมชนในต่างประเทศ

วิทยุชุมชนหรือที่อาจมีอีกชื่อหนึ่งว่า “วิทยุท้องถิ่น” ถือกำเนิดขึ้นมาเป็นครั้งแรกโดยสถานี KPFA ในเมืองเบิร์กลีย์ รัฐแคลิฟอร์เนีย ประเทศสหรัฐอเมริกา เมื่อปี 2491 โดยมีกลุ่มผู้ดำเนินงานเป็นกลุ่มที่เรียกตัวเองว่า ผู้แสวงสันติและรักอิสระ ลักษณะสำคัญของวิทยุท้องถิ่นนี้แตกต่างจากวิทยุ 2 รูปแบบที่มีอยู่ คือ วิทยุสาธารณะ (Public radio) และวิทยุธุรกิจ (Commercial radio) ในหลายลักษณะ เช่น ส่งกระจายเสียงด้วยกำลังส่งต่ำ (ประมาณ 1 กิโลวัตต์) ครอบคลุมในพื้นที่จำกัดประมาณ 6-10 กิโลเมตร ซึ่งทำให้แตกต่างจากวิทยุสาธารณะระดับชาติ และดำเนินงานโดยไม่แสวงหากำไร (Non-commercial) ซึ่งทำให้แตกต่างไปจากวิทยุธุรกิจ เงินที่ใช้ดำเนินการส่วนใหญ่ได้มาจากสมาชิกในชุมชน หรือมาจากการบริจาคของมูลนิธิ องค์กรการกุศล และการระดมทุนของกลุ่มผู้ดำเนินงาน

นอกเหนือจากเรื่องกำลังส่ง/พื้นที่ครอบคลุม/และการไม่แสวงหากำไรแล้ว ลักษณะที่สำคัญอีกประการหนึ่งของสถานีวิทยุท้องถิ่น KPFA ก็คือ ยึดหลักว่ากรรมสิทธิ์และการควบคุมวิทยุเป็นของประชาชน รวมทั้งเน้นการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดบริหารจัดการและการดำเนินการ KPFA จะทำงานโดยใช้อาสาสมัครที่เป็นตัวแทนของชุมชนเป็นหลัก โดยมีเจ้าหน้าที่ประจำสถานีเป็นผู้ช่วยเหลือด้านเทคนิค

จากจุดเริ่มต้นเล็ก ๆ เพียง 1 สถานีเมื่อ 50 กว่าปีก่อน ปัจจุบันนี้วิทยุชุมชนในสหรัฐได้ขยายตัวเพิ่มขึ้นอย่างกว้างขวาง จากจำนวนสถานีวิทยุ 500 แห่งทั่วประเทศ มีสถานีวิทยุชุมชนถึง 100 แห่ง และในปี พ.ศ.2518 (เกือบ 30 ปีต่อมา) ได้มีการจัดตั้งสหพันธ์นักวิทยุกระจายเสียงชุมชนแห่งชาติ มีสมาชิกถึง 60 สถานี

จากสถานีวิทยุชุมชนแห่งแรกในอเมริกา ปัจจุบันนี้แนวคิดและการดำเนินงานวิทยุชุมชนได้แผ่ขยายออกไปทั่วโลก ทั้งในทวีปยุโรป เช่น อังกฤษ เยอรมัน สวีเดน ในทวีปลาตินอเมริกา แอฟริกา รวมทั้งทวีปเอเชีย เนื่องจากวิทยุชุมชนได้พิสูจน์ตนเองแล้วว่า เป็นระบบการสื่อสารที่สามารถตอบสนองความสนใจและความต้องการของชุมชนได้อย่างตรงจุด ตัวอย่างสถานีวิทยุชุมชนเอฟ เอ็มนาพาสะ ที่เมืองฮิวะทิสเค ประเทศญี่ปุ่นที่ตั้งอยู่ห่างจากกรุงโตเกียวไป 60 กิโลเมตร ผลจากการเปิดโอกาสให้คนในท้องถิ่นเข้ามาทำงานเป็นอาสาสมัครซึ่งส่วนใหญ่เป็นวัยรุ่นที่แต่เดิมมองเห็นแต่เมืองหลวงเป็นศูนย์กลางแห่งความเจริญและทันสมัย แต่เมื่อได้เข้ามาทำงานเป็นอาสาสมัครทำรายการวิทยุ ทำให้วัยรุ่นเหล่านั้นต้องศึกษาเรื่องราวของท้องถิ่น จึงบังเกิดความเข้าใจและเห็นคุณค่าของท้องถิ่นตนเองมากยิ่งขึ้น ผลจากการที่ประชาชนในท้องถิ่นได้เข้ามามี

ส่วนร่วมอย่างเต็มที่ในวิถุชุมชน ทำให้คนในชุมชนได้มีส่วนเกี่ยวพันวิถุ ช่วยเหลือชุมชน และ
อาสาสมัคร เช่น กลุ่มวัยรุ่นก็ได้เกิดความรู้สึกภาคภูมิใจในตนเองด้วย

ความแพร่หลายของวิถุชุมชนในปัจจุบัน ทำให้เกิดมีวิถุชุมชนเกือบทุก
แห่งทั่วโลก ในปี 2526 (35 ปี หลังจากมีวิถุชุมชนแห่งแรก) เป็นปีที่กลุ่มผู้ชื่นชอบวิถุชุมชน
ได้มารวมตัวกันที่เมืองมอน เทรอล ประเทศแคนาดา และจัดตั้งองค์กรนานาชาติชื่อ AMARC ซึ่ง
เป็นองค์กรที่ไม่เกี่ยวข้องกับรัฐบาลใด เป็นองค์กรที่จัดตั้งขึ้นเพื่อการเคลื่อนไหวของวิถุชุมชน มี
สมาชิกจำนวนเกือบ 30,000 คน และเชื่อมโยงเป็นเครือข่าย 106 ประเทศทั่วโลก จุดมุ่งหมายของ
AMARC คือ ให้การสนับสนุนและกระตุ้นการพัฒนาของชุมชนและวิถุชุมชน

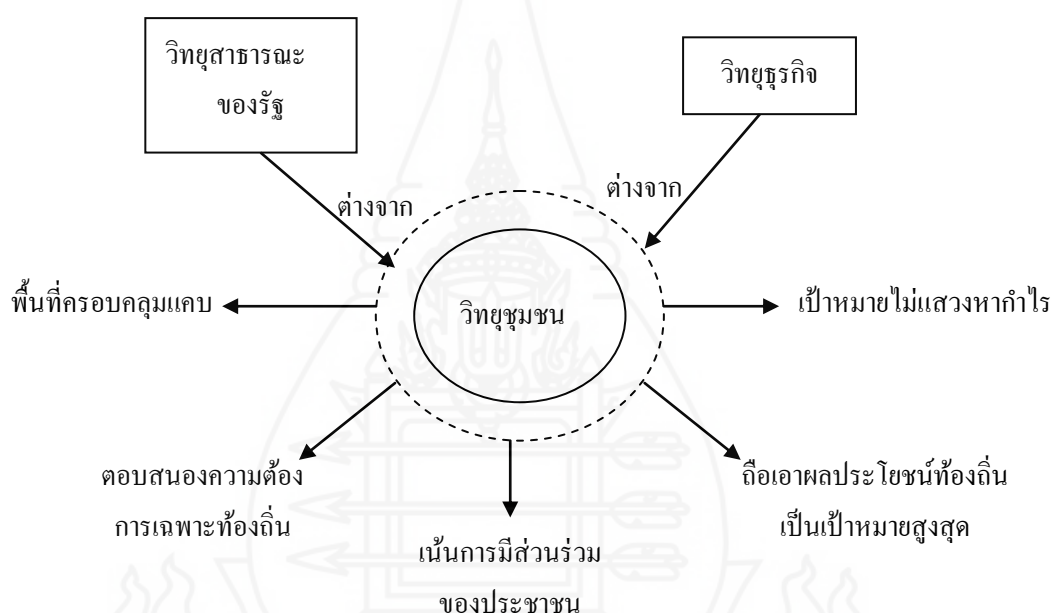
1.2.2 วิถุชุมชนในประเทศไทย

วิถุกระจายเสียงของไทยเริ่มจัดตั้งเมื่อ พ.ศ. 2470 โดยเริ่มต้นจากการเป็น
วิถุของรัฐ ที่ส่งกระจายเสียงในพื้นที่แคบ ๆ ก่อน เนื่องจากเทคโนโลยีของเครื่องส่งยังไม่ก้าวหน้า
แต่ในระยะต่อมาได้มีการพัฒนาเทคโนโลยีให้ก้าวหน้าขึ้น จึงมีการดำเนินการในลักษณะของวิถุ
ส่วนกลาง คือพยายามจะส่งกระจายเสียงให้ครอบคลุมพื้นที่ให้กว้างไกลที่สุด แต่ก็ยังมีปัญหาเรื่อง
รัศมีการส่งและการรับฟัง จึงได้มีการจัดตั้งสถานีวิถุในท้องถิ่นขึ้นในที่ต่างๆ แต่ก็ยังคงเป็นการ
ถ่ายทอดรายการจากส่วนกลาง พร้อมทั้งเริ่มมีการทำรายการจากท้องถิ่นเข้ามาผสมบ้าง (กาญจนา
แก้วเทพ, 2547: 4)

อีกรูปแบบหนึ่งของ “วิถุท้องถิ่น” ในระยะเริ่มแรกของไทยคือ “วิถุ
ประจำถิ่น” (วปถ) ของกรมการทหารสื่อสาร กองทัพบกและ “สถานีวิถุ ปชส.” (เปลี่ยนเป็น สวท.
ในเวลาต่อมา) ของกรมประชาสัมพันธ์ ซึ่งมีกำลังส่งคลื่นครอบคลุมเฉพาะภูมิภาค หรือเฉพาะพื้นที่
ไม่กี่จังหวัด แต่ทุกสถานีก็ยังมีหน่วยงานราชการเป็นเจ้าของและดำเนินงานโดยเจ้าหน้าที่ของรัฐ
ถึงแม้จะพยายามให้บริการข่าวสารหรือจัดรายการ “เพื่อ” ประชาชนในท้องถิ่นก็ตาม แต่ก็ยังไม่ถือ
ว่าเป็นวิถุชุมชนตามหลักสากล เนื่องจากกระบวนการคัดเลือกเนื้อหาและความเป็นเจ้าของยัง
ไม่ได้เกิดจากความคิดริเริ่มและการบริหารจัดการของประชาชนในชุมชนโดยตรงเป็นการ
ดำเนินงานจากส่วนราชการที่เป็นเจ้าของ

จากรูปแบบวิถุของรัฐที่เรียกได้ว่าเป็น “วิถุสาธารณะ” ในระยะต่อมาก็ได้
เกิดมีวิถุของภาคธุรกิจที่มีเป้าหมายหลักในการดำเนินงานทางวิถุเพื่อแสวงหากำไรเป็นหลัก เช่น
สถานีวิถุขนาดเล็กในท้องถิ่นที่ได้รับอนุญาตให้จัดตั้งขึ้นหลังปี 2492 นั้น ส่วนใหญ่มีบริษัทธุรกิจ
ด้านบันเทิงหรือโฆษณาเข้ามาดำเนินการกิจการตั้งแต่การลงทุนปลูกสร้างอาคาร จัดหาเครื่องส่ง
อุปกรณ์ บำรุงรักษาอุปกรณ์ ขยายเวลา หาโฆษณา และจัดทำรายการ หรือซื้อเวลาจากสถานีของรัฐ
แล้วมาขายเวลาต่อในลักษณะของโบรกเกอร์คนกลางตามระยะเวลาที่กำหนดเอาไว้

จากรูปแบบวิทยุของรัฐและวิทยุธุรกิจทั้งสองแบบที่กล่าวมา ในปี 2534 คนในกรุงเทพฯ ก็เริ่มได้รู้จัก “วิทยุชุมชน” รูปแบบหนึ่ง คือ สถานีวิทยุ จส.100 และ สถานีวิทยุ สวพ. 91 (ปี 2537) ทั้ง 2 สถานีนี้จะจัดรายการโดยมีประชาชนผู้ใช้รถใช้ถนนเป็นผู้รายงานสถานการณ์ การจราจรให้ทราบ ซึ่งเท่ากับว่าประชาชนได้ร่วมคิด ร่วมจัด ร่วมเป็นสมาชิกอย่างเป็นทางการ ถือว่า ได้เข้าถึงสื่อและมีส่วนร่วมในการจัดรายการด้วย อย่างไรก็ตาม กลุ่มคนที่เข้าถึงสื่อนั้นก็เพียงคนกลุ่มหนึ่ง และในการคัดเลือกเนื้อหารายการ และกลั่นกรองออกอากาศ ยังเป็นอำนาจของผู้จัดรายการ และพนักงานของบริษัท หรือเจ้าหน้าที่สถานี ส่วนเจ้าของสถานีนั้นก็ยังเป็นกองทัพบกและสำนักงานตำรวจแห่งชาติ มิใช่ชุมชน

ภาพที่ 2.1 รูปแบบของวิทยุของรัฐและวิทยุธุรกิจ

ที่มา: กาญจนา แก้วเทพ (2547:5) คู่มือวิทยุชุมชน

ช่วงระยะเวลาของการมีวิทยุชุมชนในประเทศไทยอาจแบ่งได้เป็น 2 ช่วงใหญ่ๆ คือ “ช่วงทดลอง” และ “ช่วงของจริง” (กาญจนา แก้วเทพ, 2547: 6-7)

ช่วงทดลอง ในปี 2534 ได้มีการทดลองจัดทำรายการวิทยุชุมชนที่มีรูปแบบใกล้เคียงกับหลักการที่กล่าวมาข้างต้นให้มากที่สุดขึ้นที่สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย ระบบ FM ที่จังหวัดจันทบุรี โดยนายสุรินทร์ แปลงประสพโชค ข้าราชการกรมประชาสัมพันธ์ที่กำลังเรียนปริญญาโทอยู่ในขณะนั้น หลักการวิทยุชุมชนที่นำมาใช้คือ “การเป็นสื่อแบบประชาธิปไตย” (democratic media) และ “การสื่อสารแบบมีส่วนร่วม” (participatory

communication) คือให้ประชาชนเข้าถึงสื่อได้ง่าย (accessibility) ให้ประชาชนช่วยกันคิด วางแผน กำหนดเนื้อหาการผลิตรายการร่วมกัน (participation) และให้ประชาชนเป็นเจ้าของหรือมีอำนาจการตัดสินใจในการบริหารรายการด้วยตนเอง (self-management) โดยมีนายสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย จ.จันทบุรี และคณบดีคณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เป็นที่ปรึกษา

เป้าหมายของการทดลองจัดวิทยุชุมชนผ่านรายการชื่อว่า “รายการสร้างสรรค์จันทบุรี” นั้น เพื่อตอบคำถามหลัก ๆ 4 ข้อ คือ

- 1) จะเป็นไปได้ไหมที่จะมีวิทยุชุมชนในสังคมไทย
- 2) จะต้องมีการบริหารจัดการวิทยุชุมชนในแบบใด
- 3) จะต้องมีการผลิตเนื้อหารายการของวิทยุชุมชนอย่างไร
- 4) ผู้ฟังจะสนใจรับฟังวิทยุชุมชนมากขึ้นหรือไม่ เพราะมูลเหตุจูงใจอันใด

หลังจากทำการทดลองส่งกระจายเสียงไปได้ 2 เดือน ก็ได้คำตอบ 4 ข้อ ดังนี้

- 1) มีความเป็นไปได้ที่จะจัดให้มีวิทยุชุมชนในประเทศไทย
- 2) การบริหารจัดการนั้นจะต้องดำเนินการในรูปของคณะกรรมการที่มีตัวแทนของชุมชน เช่น ผู้นำชุมชนและอาสาสมัครชุมชนเป็นกรรมการ ใช้รูปแบบการทำงานร่วมกันด้วยการประชุมปรึกษาหารือและแบ่งความรับผิดชอบกัน

3) การผลิตเนื้อหาให้ตอบสนองความต้องการของประชาชนนั้น จะต้องมีการสำรวจความต้องการของประชาชนก่อน และต้องมีการติดตามประเมินผลหลังจากทำรายการแล้ว

4) หากมีเนื้อหาที่ตอบสนองและเป็นประโยชน์ต่อประชาชนในท้องถิ่น จำนวนผู้ฟังวิทยุชุมชนจะเพิ่มมากขึ้น

ช่วงของจริง ในปี 2540 ประเทศไทยได้มีการร่างรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ที่มีลักษณะปฏิรูปทางการเมือง และส่งเสริมประชาธิปไตยแก่ประชาชนอย่างมาก ในส่วนที่เกี่ยวกับสื่อมวลชน โดยเฉพาะสื่อประเภทที่ใช้คลื่นความถี่แม่เหล็กไฟฟ้าเช่นวิทยุ นั้น สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรได้เล็งเห็นความจำเป็นที่จะให้มีการจัดสรรคลื่นความถี่อย่างเป็นธรรม ให้แก่หน่วยงานทั้งของรัฐองค์กรเอกชน ไปจนถึงประชาชนในตำบลหมู่บ้านที่อยู่ห่างไกลออกไปในทุกที่ของประเทศไทย โดยมีความหวังว่า คลื่นความถี่เหล่านี้จะไม่เพียงถูกใช้เพื่อส่งข่าวสารจากรัฐไปสู่ประชาชนทางเดียว เช่นที่เคยเป็นมา แต่จะถูกนำมาใช้เพื่อให้ประชาชนส่งข่าวสารกลับมายังรัฐ และให้ประชาชนได้ส่งข่าวสารถึงกันเองในแนวระนาบ เพื่อให้ข่าวสารที่แพร่กระจายหลากหลายนี้ มีบทบาทในการช่วยสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชน

หัวใจสำคัญของรัฐธรรมนูญฉบับปี 2540 นี้ คือ ข้อความในมาตรา 40 ที่ระบุเอาไว้ว่า “คลื่นความถี่ที่ใช้ในการส่งวิทยุกระจายเสียง วิทยุโทรทัศน์ และวิทยุโทรคมนาคม เป็นทรัพยากรสื่อสารของชาติ เพื่อประโยชน์สาธารณะ” (กาญจนา แก้วเทพ, 2547: 7)

ข้อความในมาตราดังกล่าวเท่ากับเป็นการกรุยทางให้วิทยุชุมชนในความหมายที่แท้จริงมีโอกาสที่จะถือกำเนิดได้ในสังคมไทย และรัฐบาลในขณะนั้นได้ขานรับเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญด้วยการมอบนโยบายให้กรมประชาสัมพันธ์และองค์การสื่อสารมวลชนแห่งประเทศไทย (อสมท) จัดทำโครงการวิทยุชุมชนตั้งแต่ปี พ.ศ. 2541

ในส่วนของกรมประชาสัมพันธ์ ได้ริเริ่มโครงการนำร่อง 2 โครงการประสานกัน คือ โครงการนำร่องวิทยุชุมชนในจังหวัดทดลอง 19 จังหวัด และโครงการคน อปม. (การอบรมอาสาสมัครประชาสัมพันธ์ประจำหมู่บ้าน) โดยหวังให้อาสาสมัครดังกล่าวได้เข้ามามีส่วนร่วมในการใช้สื่อวิทยุกระจายเสียงในรูปแบบของวิทยุชุมชน

สำหรับโครงการทดลองวิทยุชุมชนใน 19 จังหวัดนั้น แต่ละจังหวัดต่างก็มีรูปแบบและวิธีดำเนินงานที่แตกต่างกันไปตามสภาพความเป็นจริงของท้องถิ่น

1.3 ปรัชญาและลักษณะสำคัญของวิทยุชุมชน (กาญจนา แก้วเทพ, 2547: 7-13)

1.3.1 ปรัชญาของวิทยุชุมชน

ปรัชญาของวิทยุชุมชนก็คือการเลียนแบบคำขวัญของหลักการประชาธิปไตยที่ว่า เป็นวิทยุ “โดย” “ของ” “เพื่อ” ชุมชนนั่นเอง โดยในที่นี้จะขอเน้นเรื่องลำดับชั้นของคำทั้งสามว่า จะต้องเริ่มต้นที่ “โดย” เสียก่อน กล่าวคือต้องให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในวิทยุชุมชน ต่อจากนั้นประชาชนจึงจะเกิดความรู้สึกเป็น “เจ้าของ” และในท้ายที่สุดเนื้อหาการของวิทยุชุมชนก็จะเข้าไป “เพื่อ” ผลประโยชน์ของชุมชน วิทยุชุมชนจึงไม่ใช่วิทยุที่มีคนอื่นไปทำเพื่อชุมชน แต่เป็นวิทยุที่ชุมชนทำเองเพื่อตนเอง

จากหลักปรัชญาของวิทยุชุมชน องค์การยูเนสโกจึงได้วางเสาหลัก 3 ต้นของวิทยุชุมชนเอาไว้ดังนี้คือ

- 1) ต้องให้ประชาชนเข้าถึงได้โดยง่าย (accessibility) ไม่ว่าจะเป็นการเข้าถึงในแง่ผู้ฟัง ผู้ร่วมผลิตรายการ ผู้ให้ข้อเสนอแนะ ผู้บริหารจัดการ ฯลฯ
- 2) ต้องให้ประชาชนมีส่วนร่วมในรูปแบบต่าง ๆ (participation)
- 3) ต้องเป็นวิทยุที่ประชาชนมีการบริหารจัดการด้วยตนเอง (self-management) คือ แนวคิดเรื่องการบริหารจัดการ “โดย” ชุมชนที่กล่าวไปข้างต้น

จากหลักการดังกล่าว วิทยุชุมชนจึงเป็นรูปแบบหนึ่งของสื่อกระจายเสียงสาธารณะเพื่อชุมชน โดยมุ่งเน้นการทำหน้าที่เป็นสื่อสาธารณะในระดับท้องถิ่นเป็นหลัก อันเป็นแหล่งรวม

ของชุมชนหมู่บ้านอันเป็นสถาบันพื้นฐานสำคัญที่สุดของสังคม (Louie Tabing อ้างในธนาวีชน์ แก้วพงศ์พันธุ์, 2553: 4 - 5)

1.3.2 ลักษณะสำคัญของวิถุชุมชน

จากหลักปรัชญาข้างต้น สามารถสรุปลักษณะสำคัญของวิถุชุมชนออกมาได้เป็น 6 ลักษณะ ดังนี้

1) **ทำวิถุไปเพื่ออะไรและเพื่อใครบ้าง** เป็นคำถามเรื่องเป้าหมายที่คณะผู้ทำวิถุชุมชนจะต้องปักเอาไว้เป็นธงชัยนำทาง ดังได้กล่าวมาแล้วว่าเป้าหมายสูงสุดของวิถุชุมชนคือ ดำเนินการเพื่อตอบสนองความต้องการของคนในท้องถิ่น ด้วยเหตุนี้ก่อนที่จะผลิตเนื้อหารายการวิถุจะต้องมีการสำรวจความต้องการของคนในท้องถิ่นเสียก่อนเป็นอันดับแรก

เนื่องจากในแต่ละชุมชนประกอบด้วยคนหลายกลุ่ม หลายเพศ หลายวัย หลายอาชีพ ฯลฯ ดังนั้น วิถุชุมชนจึงต้องมีหลักประกันและมาตรการว่าจะสามารถตอบสนองความต้องการของคนทุกกลุ่มได้ เช่น การมีตัวแทนของคนทุกกลุ่มเข้าไปเป็นคณะกรรมการบริหารวิถุชุมชน หรือเป็นอาสาสมัคร โดยเฉพาะอย่างยิ่งสำหรับกลุ่มที่ด้อยโอกาสด้านการสื่อสาร/กลุ่มที่ไม่มีปากมีเสียงในพื้นที่สาธารณะของวิถุ เช่น กลุ่มผู้หญิง กลุ่มวัยรุ่น กลุ่มเด็ก ทั้งนี้เพื่อเปิดโอกาสให้คนทุกกลุ่มได้ใช้สิทธิด้านการสื่อสาร ทั้งในแง่เป็นผู้รับข่าวสารและผู้ส่งข่าวสารผ่านวิถุชุมชน

2) **เอกลักษณ์ของวิถุชุมชน** ดังได้กล่าวมาแล้วข้างต้นว่าวิถุชุมชนมีเอกลักษณ์เฉพาะตัวที่แตกต่างทั้งจากวิถุสาธารณะและวิถุธุรกิจที่เคยมีมาก่อน ในแง่ความแตกต่างจากวิถุสาธารณะ วิถุชุมชนจะดำเนินการโดยคณะกรรมการที่เลือกตั้งมาจากตัวแทนกลุ่มของชุมชน มิใช่การแต่งตั้งแบบราชการ ส่วนวิธีดำเนินงานจะใช้การ**ประชุมปรึกษาหารือ** แทนการ**สั่งการ**

ส่วนความแตกต่างจากวิถุธุรกิจก็คือ แม้ว่าวิถุชุมชนจะต้องมีการแสวงหารายได้เพื่อนำมาใช้จ่ายแต่เป้าหมายหลักของวิถุชุมชนนั้นคือการไม่แสวงหาผลกำไร เช่น วิถุธุรกิจ

3) **ใครเป็นคนจัด / ใครเป็นคนฟัง** ในขณะที่วิถุกระจายเสียงทั่วไปมักจะมียุติตั้งอยู่ในเมืองแล้วมีการถ่ายทอดข่าวสารเรื่องราวจากในเมืองไปสู่ชนบทเพียงทางเดียว โดยที่ผู้จัดรายการ ผู้ดำเนินรายการจะเป็นคนในเมือง คนฟังก็จะเป็นชาวบ้านในชนบท การแบ่งแยกบทบาทระหว่างคนจัดรายการวิถุกับคนฟังจะเป็นไปอย่างเด็ดขาด กล่าวคือ คนจัดรายการก็ไม่เคยมาเป็นคนฟัง คนฟังก็ไม่เคยได้เข้าไปเป็นคนจัดรายการ

สำหรับภาพของวิถุชุมชนจะแตกต่างออกไปโดยสิ้นเชิง คือ

- ทั้งฝ่ายคนจัดและคนฟังล้วนเป็นคนในชุมชนทั้งสิ้น ผู้จัดการรายการ/วิทยากร/แขกรับเชิญในวิทยุอาจจะเป็นกำนันผู้ใหญ่บ้านหรืออาสาสมัครหรือชาวบ้านคนใดคนหนึ่ง ของชุมชน

- การเล่นบทบาทเป็นคนจัดการรายการและผู้ฟังจะผลัดเปลี่ยนกัน เป็นการผลัดกันพูดผลัดกันฟังที่เรียกว่าเป็นการสื่อสารแบบสองทาง

- แม้แต่การเล่นเป็นบทบาทผู้ฟัง ชาวบ้านก็จะไม่เป็นเพียงผู้ฟังที่ฟังแล้วเงียบ ๆ เงียบ ๆ แต่ผู้ฟังสามารถจะเข้าไปมีส่วนร่วมในรายการวิทยุได้ในรูปแบบต่าง ๆ เช่น โทรศัพท์เข้าไปในรายการขณะมีการสัมภาษณ์ เขียนจดหมายไปติชมรายการ ฯลฯ

4) *บริหารจัดการอย่างไร / แบบไหน / โดยใคร* ในปัจจุบันเราอาจจะรับฟังรายการวิทยุจำนวนมากที่ใช้ชื่อว่า รายการวิทยุชุมชนบ้าง หรือเป็นรายการที่ให้บริการข่าวสารแก่ชุมชน รายการที่เปิดให้มีประชาชนร้องทุกข์เข้าไปได้ ฯลฯ ถึงแม้รายการเหล่านี้จะมีหน้าตาละม้ายคล้ายคลึงกับวิทยุชุมชน แต่ก็ยังไม่ใช่ว่าจริงเสียงจริง เพราะโดยส่วนใหญ่แล้ววิทยุดังกล่าวยังคงเป็นเพียงแค่วิทยุ “เพื่อ” ชุมชน แต่ยังไม่ใช่วิทยุ “โดย” ชุมชน

หัวใจสำคัญอย่างหนึ่งของการเป็นวิทยุชุมชนจะต้องมี “การบริหารจัดการโดยชุมชน” โดยมีหลักการสำคัญ ดังนี้

- เป็นรูปแบบบริหารจัดการโดยคณะกรรมการที่ประกอบด้วยบุคคลจากหลาย ๆ ฝ่าย เช่น เจ้าหน้าที่รัฐ นักวิชาการ แต่ที่สำคัญและเป็นหลักก็คือ ตัวแทนของชุมชนที่มาจากกลุ่มบุคคลในชุมชนดังที่กล่าวมาแล้ว

- คณะกรรมการต้องมีความเป็นอิสระในการดำเนินงาน ต้องปราศจากการแทรกแซงหรือครอบงำของรัฐ นักการเมืองท้องถิ่น กลุ่มธุรกิจ ฯลฯ

- มีรูปแบบการดำเนินงานที่เปิดโอกาสให้ประชาชนทุกคนในชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วม ในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่ง

- มีการทำงานที่มีการวางแผนงาน มีมาตรการดำเนินงาน มีลักษณะที่โปร่งใส สามารถเปิดให้ตรวจสอบได้ และมีหลักเกณฑ์ในการทำงานที่ชัดเจนแน่นอน

5) *เนื้อหา/รูปแบบรายการเป็นแบบไหน* ลักษณะสำคัญของเนื้อหา รูปแบบรายการของวิทยุชุมชนจะเป็นมาตรวัดว่าวิทยุชุมชนนั้นได้ทำหน้าที่ตามสมญานามหรือไม่ คือ

- เป็นเนื้อหา/รูปแบบที่ตอบสนองความต้องการของชุมชนแต่ละแห่ง

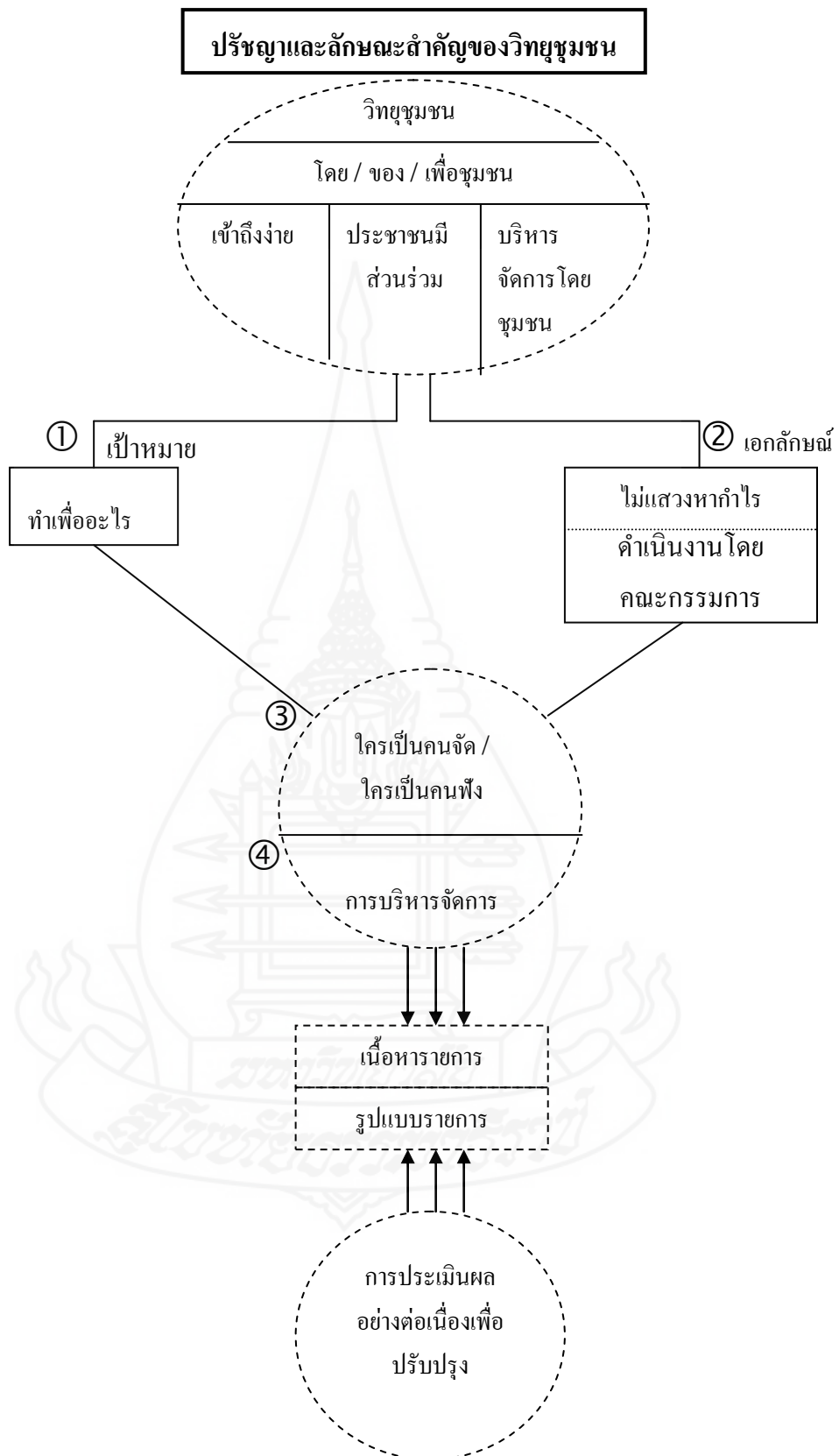
- มีเนื้อหา/รูปแบบที่หลากหลาย ครอบคลุมความสนใจ ความต้องการและผลประโยชน์ของคนทุกกลุ่ม และเพื่อให้สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงของชุมชนที่มีหลากหลายมิติ เช่น เป็นเนื้อหาที่สอดคล้องกับวิถีชีวิต ค่านิยม ขนบธรรมเนียม ประเพณีท้องถิ่น วัฒนธรรมของท้องถิ่น มีเนื้อหาหลากหลายทั้งด้านสังคม เศรษฐกิจ การเมือง ศิลปวัฒนธรรม ปัญหาในด้านต่าง ๆ ของชุมชน ความบันเทิงและแหล่งท่องเที่ยว เป็นต้น

- เนื่องจากการสื่อสารเป็นสิทธิอย่างหนึ่งของชุมชน ดังนั้น เนื้อหา/วิธีการนำเสนอ/และรูปแบบรายการจึงควรให้สิทธิแก่ชุมชนในการดำเนินการให้สอดคล้องกับประเพณีและวัฒนธรรมหรือรสนิยมของชุมชน ตัวอย่างที่เห็นชัดเจนคือการใช้ภาษาท้องถิ่น ดังนั้น เนื้อหาและรูปแบบรายการของวิทยุชุมชนในแต่ละท้องถิ่นไม่จำเป็นต้องเป็นสูตรเดียวกันทั่วประเทศ

นอกจากนั้นลักษณะของเนื้อหาและรูปแบบของรายการจะต้องส่งเสริมการสื่อสารในแนวนอน คือ การสื่อสารระหว่างประชาชนกับประชาชนมากกว่าจะเป็นการสื่อสารในแนวดิ่ง จากรัฐบาลสู่ประชาชนเท่านั้น

6) มีการประเมินผลอย่างต่อเนื่อง การประเมินผลมักจะเป็นจุดอ่อนของการทำงานในระบบวิทยุสาธารณะ ส่วนระบบวิทยุธุรกิจนั้นก็จะเป็นเพียงการประเมินปริมาณของผู้ฟังเพื่อการขายโฆษณาเท่านั้น

แต่การประเมินผลอย่างต่อเนื่องเป็นหัวใจห้องที่สองของการทำวิทยุชุมชนที่จำเป็นต้องมีการดำเนินการอย่างจะขาดเสียมิได้ เป้าหมายและแง่มุมที่จะประเมินนั้น ต้องมีหลากหลายมากกว่าการประเมินปริมาณผู้ฟังเท่านั้น โดยที่การประเมินนั้นจะเป็นทั้งการ “เหลียวไปข้างหลัง” เพื่อดูว่าเป้าหมายที่ตั้งเอาไว้บรรลุหรือไม่และเป็นทั้งการ “แลไปข้างหน้า” เพื่อแสวงหาแนวทางพัฒนาวิทยุชุมชนต่อ

ภาพที่ 2.2 ปรัชญาและลักษณะสำคัญของวิทยุชุมชน

ที่มา: กาญจนา แก้วเทพ (2547:9) คู่มือวิทยุชุมชน

จุมพล รอดคำดี (อ้างใน กาญจนา แก้วเทพ 2547) ได้นำเสนอระดับการเป็นวิद्यุชุมชน ดังนี้

1) ระดับรายการ “เพื่อชุมชน” ที่มีผู้จัด/เจ้าของรายการ/เจ้าของสถานีเป็นผู้อื่น แต่จัดรายการเพื่อบริการชุมชน เช่น ประกาศของหาย ประกาศสัมพันธงานของชุมชน ฯลฯ โดยประชาชนหรือผู้ฟังอาจจะส่งจดหมายหรือโทรศัพท์มาบอก แต่ผู้จัดรายการจะเป็นผู้เลือกเนื้อหาและพูดด้วยตนเอง วิद्यุชุมชนส่วนใหญ่ที่มีอยู่ในขณะนี้ของไทยจัดอยู่ในระดับนี้ เช่น วิद्यุชุมชนในอำเภอเมือง จังหวัดหนองบัวลำภู เป็นวิद्यุชุมชนระดับรายการ “เพื่อชุมชน” เป็นส่วนใหญ่ เพราะชุมชนไม่ได้เป็นเจ้าของสถานี เพียงแต่เข้ามามีส่วนร่วมในการแจ้งข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับชุมชน

2) ระดับที่มีประชาชนเข้ามาเป็นผู้ร่วมรายการ เช่น รายการของ จส.100 หรือ สวพ.91 รายการร่วมด้วยช่วยกันของ INN เป็นต้น โดยทางสถานีจะเป็นผู้กำหนดกรอบให้แล้วให้ประชาชนเป็นผู้นำเสนอเนื้อหาและพูดนำเสนอในรายการ (สภาพจราจร แจ้งของหาย เหตุร้าย) แต่สถานี/ผู้จัดรายการยังเป็นผู้ควบคุมหรือเป็นเจ้าของรายการอยู่

3) ระดับ “รายการโดยชุมชน” ได้แก่ รูปแบบที่เจ้าของสถานีแบ่งช่วงเวลารายการใดรายการหนึ่งให้ตัวแทนของประชาชนที่ได้รับเลือกขึ้นมาในรูปของ “คณะกรรมการวิद्यุชุมชน” มาจัดเนื้อหาและวิธีการนำเสนอด้วยตัวเอง โดยทางสถานีจะทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษา บรรดาโครงการนำร่องของกรมประชาสัมพันธ์จะจัดเป็นวิद्यุชุมชนในระดับนี้ เช่น สถานีวิทยุเพื่อการศึกษาโรงเรียนหนองบัวพิทยาคารที่แบ่งช่วงเวลาออกอากาศในวันเสาร์ – วันอาทิตย์ให้ชมรมนักจัดรายการวิทยุกระจายเสียง จังหวัดหนองบัวลำภู ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการเป็นผู้จัดรายการ

4) ระดับสถานี ในระดับนี้จะอาศัยอาสาสมัครที่เป็นตัวแทนประชาชนเข้ามาปฏิบัติงานในหน้าที่ต่างๆ ในสถานี และบริหารรายการทั้งหมด แต่สถานียังเป็นของหน่วยงานของรัฐ เช่น สถานีวิทยุเพื่อการศึกษาวิทยาลัยเทคนิคหนองบัวลำภู

5) ระดับชุมชนเป็นเจ้าของสถานี ในระดับนี้ ประชาชนในชุมชนจะรวมตัวกันขึ้นขอคลื่นความถี่จากรัฐ และลงทุนจัดตั้งสถานีวิทยุเป็นของชุมชน แต่ทว่าชุมชนจะแต่งตั้งคณะกรรมการวิद्यุชุมชนที่อาจจะว่าจ้างพนักงาน ผู้จัดการมืออาชีพ อาสาสมัครให้เข้ามาดำเนินงานตามแนวนโยบายของคณะกรรมการ

6) ระดับชุมชนเป็นเจ้าของสถานีและมีใบอนุญาตเป็นเจ้าของคลื่น ในระดับนี้จะเหมือนกับระดับที่ 5 เพียงแต่การดำเนินงานของสถานีในทุกระดับจะเป็นอาสาสมัครจากชุมชนที่ได้รับการฝึกอบรมในด้านต่างๆ ซึ่งเท่ากับชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในวิद्यุมากกว่าเพียงแค่ระดับ “เป็นเจ้าของ” (ownership) หากแต่เป็นระดับ “ปฏิบัติการ” ด้วย (operation)

การแบ่งระดับทั้งหมดนี้ ก็เพื่อให้เห็นภาพความก้าวหน้าของวิद्यุชุมชนที่สังคมไทยควรจะพัฒนาก้าวหน้าขึ้นสู่ระดับที่สูงขึ้น

1.3.3 สภาพวิद्यุชุมชนในปัจจุบัน

พนา ทองมีอาคม (2547) ได้กล่าวถึงสถานการณ์วิद्यุชุมชนในปัจจุบัน ดังนี้

ปัญหาที่เกิดขึ้นในปัจจุบันของวิद्यุชุมชน คือ การที่ขาดองค์กรอิสระ (คณะกรรมการกิจการกระจายเสียงและกิจการโทรทัศน์แห่งชาติ: กสช.) ผู้มีอำนาจหน้าที่ในการกำกับกิจการวิทยุ เนื่องจากยังไม่สามารถจัดตั้งให้สำเร็จได้นี้ ประกอบกับการที่องค์กรเดิมที่มีหน้าที่มิได้ปฏิบัติหน้าที่ไปตามที่ควรจะเป็น ได้ก่อให้เกิดปัญหาต่างๆ ตามมาเป็นอย่างมาก ปัญหาสำคัญๆ ที่พอจะระบุได้มีดังนี้

1) **เกิดคลื่นแทรกสถานีหลัก** หากติดตามข่าวสารเรื่องวิद्यุชุมชนในวันนี้ จะพบว่าประชาชนมีข้อร้องเรียนจำนวนมากเกี่ยวกับคุณภาพการรับฟังว่า สถานีหลักที่เคยรับฟังชัดเจน ได้ถูกคลื่นแทรกจากสถานีวิทยุชุมชน

2) **เกิดการรบกวนวิทยุการบิน** วิทยุชุมชนอาจก่อให้เกิดอันตรายจากการรบกวนวิทยุการบิน และเรื่องนี้ได้นำไปสู่การเตือนที่มีผลให้สถานีวิทยุบางสถานีต้องปิดตัวเอง (ชั่วคราว)

3) **เกิดการถูกละเลย** กระแสการเกิดวิद्यุชุมชนได้ทำให้มีผู้ฉวยโอกาสไปชักชวนให้ชุมชนต่างๆ จัดตั้งวิद्यุชุมชนของตนขึ้น โดยอ้างว่าสามารถทำได้ และถ้าไม่ทำต่อไปถ้ามี กสช. แล้วก็จะทำไม่ได้อีกต่อไป และผู้หลอกลวงก็ถือโอกาสชักชวนให้ซื้อเครื่องส่ง เสาอากาศ และจัดทำห้องส่งให้ นอกจากการหลอกลวงของแล้ว เครื่องส่งหรืออุปกรณ์ต่างๆ ที่ชุมชนซื้อไปนี้ยังเป็นสินค้าไม่ได้คุณภาพ สัญญาณมีการรบกวน และไม่เป็นไปตามข้อกำหนด

4) **กำเนิดวิद्यุชุมชนแอบแฝง** วิทยุชุมชนในยุคแรก เป็นวิद्यุชุมชนที่ทำงานโดยชุมชนจริง คือ ทำงานแบบอาสาสมัคร แต่ต่อมาได้มีการแอบแฝงทำธุรกิจเกิดขึ้น โดยเฉพาะเมื่อกรมประชาสัมพันธ์ได้พยายามเข้ามาจัดระเบียบ และอนุญาตให้มีการโฆษณาได้ 6 นาทีต่อชั่วโมง ได้เกิดผู้แอบแฝงเข้ามาทำวิद्यุชุมชนเป็นจำนวนมาก

5) **การร้องเรียนเรื่องการแข่งขันที่ไม่เป็นธรรม** การเกิดขึ้นของวิद्यุชุมชนที่แอบแฝงได้ส่งผลกระทบต่อผู้ประกอบการวิทยุที่ถูกต้อง ผู้ประกอบการตามกฎหมายได้ร้องเรียนว่า การจัดทำวิทยุที่ถูกกฎหมาย พวกตนต้องจ่ายค่าธรรมเนียมสัมปทาน ต้องเสียภาษีถูกกฎหมาย แต่หนี้สุดท้ายไม่ได้รับความคุ้มครองจากรัฐ ต้องถูกตัดราคาค่าโฆษณาจากวิद्यุชุมชนที่ไม่มีต้นทุนสัมปทาน ไม่มีค่าลิขสิทธิ์ และไม่เสียภาษี ข้าราชการที่ออกอย่างถูกกฎหมาย ต้องถูกรบกวนโดยคลื่นแทรก

6) **คุณภาพรายการ** มีผู้ร้องเรียนเรื่องคุณภาพรายการที่ออกอากาศ เมื่อวิทยุชุมชนมีจำนวนมากเกิดการแทรกกลืนกันเอง เกิดการแย่งชิงโฆษณาและแย่งชิงผู้ฟัง ที่สุดแล้ววิทยุชุมชนก็มีการทะเลาะกันเองออกอากาศ การจัดรายการในลักษณะกึ่งสมัครเล่นทำให้เกิดรายการคุณภาพต่ำ ไร้รสนิยม การใช้ภาษาที่ไม่สมควรออกอากาศ

นิษฐา หรุ่นเกษม (2552:14-9) ได้กล่าวถึงสถานะปัญหาของวิทยุชุมชนในประเทศไทย ดังนี้

จากการทดลองเรียนรู้การดำเนินงานวิทยุชุมชนผ่านสถานีนำร่อง หรือจุดปฏิบัติการเรียนรู้วิทยุชุมชน นับแต่ พ.ศ. 2544 เป็นต้นมานั้น พบว่า สถานะปัญหาของวิทยุชุมชนในประเทศไทยในปัจจุบัน (พ.ศ. 2551) สามารถจำแนกออกได้เป็น 2 ประเภท คือ

1) **ด้านการบริหารจัดการ** โดยส่วนใหญ่แล้ว คนในชุมชนที่เข้ามามีส่วนร่วมในวิทยุชุมชนจะมีจิตใจเพื่อสาธารณะ แต่ไม่ใช่ “มีอาชีพ” หรือ “ผู้เชี่ยวชาญ” หรือไม่มีประสบการณ์และขาดทักษะการบริหารงานสถานีวิทยุมาก่อน ดังนั้น เมื่อลงมือดำเนินงานวิทยุชุมชน โดยขาดการฝึกอบรมในเรื่องของการบริหารจัดการวิทยุชุมชน วิทยุชุมชนหลายแห่งจึงใช้วิธีลองผิดลองถูก ไม่มีแบบแผนในการดำเนินงานที่ชัดเจน ทั้งในด้านของการบริหารงาน บริหารบุคลากร และบริหารงบประมาณและวัสดุอุปกรณ์ ผลก็คือ วิทยุชุมชนของประเทศไทยที่เกิดขึ้นและขยายจำนวนอย่างรวดเร็ว หลายแห่งจึงได้กลายสภาพหรือเปลี่ยนรูปแบบไปจากความเป็นวิทยุชุมชนที่แท้จริง หรือปิดตนเองลงอย่างรวดเร็ว

2) **ความไม่ชัดเจนในสถานภาพทางกฎหมายของวิทยุชุมชน** สำหรับความไม่ชัดเจนในสถานภาพทางกฎหมายของวิทยุชุมชนนั้น สามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ยุคตามช่วงเวลาในการประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยคือ รัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2540 และรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2550 ดังนี้

(1) สถานะปัญหาของวิทยุชุมชนในยุครัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2540 ในสภาพการณ์ที่ยังไม่ชัดเจน ได้ส่งผลกระทบในเรื่องดังต่อไปนี้

ก. **ความไม่กล้ามีส่วนร่วมในการดำเนินงานวิทยุชุมชน** ประชาชนเกิดความสับสนและไม่ชัดเจนในสถานภาพทางกฎหมายของวิทยุชุมชน เช่น ประชาชนมีสิทธิขอคลื่นจัดตั้งวิทยุชุมชนได้หรือยัง วิทยุชุมชนที่จัดตั้งขึ้นเป็นวิทยุชุมชนเถื่อนหรือไม่ เนื่องจากหากยึดตามกฎหมายบางมาตรา อาจกลายเป็นวิทยุชุมชนเถื่อนได้ ความไม่ชัดเจนในช่วงเวลาสุญญากาศดังกล่าวนี้ เมื่อประกอบเข้ากับการที่วิทยุชุมชนหลายแห่งถูกจับกุม ได้ส่งผลกระทบต่อความเชื่อมั่นของประชาชนที่จะเข้ามาช่วยงานวิทยุชุมชน เนื่องจากเกรงกลัวว่าจะผิดกฎหมายและถูกดำเนินคดี

ข. การดำเนินงานวิद्यุชุมชนที่ผิดไปจากเจตนารมณ์และหลักปรัชญาที่แท้จริง ในเดือนมีนาคม พ.ศ. 2548 ขณะที่เกิดสภาวะคลุมเครือทางกฎหมาย ได้เกิดมีการจัดตั้งวิद्यุชุมชนถึงเกือบประมาณ 2,000 แห่งทั่วประเทศ ซึ่งมีวิद्यุชุมชนจำนวนมากที่อาจจะไม่ได้ดำเนินการตามคุณลักษณะที่แท้จริงของวิद्यุชุมชน (กาญจนา แก้วเทพ, 2549) ตัวอย่าง มีการแสวงหาผลกำไรจากการดำเนินงานเป็นเป้าหมายหลัก หรือมีการว่าจ้างบริษัทและ “มืออาชีพ” มาเป็นผู้ผลิตและดำเนินรายการแทนที่คนในชุมชน เป็นต้น

(2) สภาวะปัญหาของวิद्यุชุมชนในยุครัฐธรรมนูญ พ.ศ.2550 ยังคงสืบเนื่องมาจากรัฐธรรมนูญ ฉบับ พ.ศ. 2540 นั่นคือ การขาดองค์กรที่จะดำเนินการทางกฎหมายในการอนุญาตให้ชุมชนเป็นเจ้าของคลื่นวิทยุได้ เนื่องจากในพระราชบัญญัติการประกอบกิจการการกระจายเสียงและกิจการโทรทัศน์ พ.ศ. 2551 ซึ่งมีผลบังคับใช้ตั้งแต่เมื่อ 5 มีนาคม 2551 โดยบทเฉพาะกาลในมาตรา 78 – 79 ระบุชัดเจนว่า ระหว่างที่ยังไม่มีองค์กรอิสระตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550 เพื่อจัดสรรคลื่นความถี่วิทยุโทรทัศน์ และ โทรคมนาคม ให้คณะกรรมการกิจการโทรคมนาคมแห่งชาติ (กทช.) เป็นผู้ปฏิบัติหน้าที่แทนเฉพาะออกไปอนุญาตประกอบกิจการฯ ชั่วคราว มีอายุไม่เกิน 1 ปี

ทั้งนี้ ตามบทบัญญัติในรัฐธรรมนูญได้ระบุให้เป็นความรับผิดชอบของรัฐบาลที่จะต้องเร่งรัดให้เกิดกฎหมายเพื่อรองรับองค์กรอิสระ เพื่อจัดสรรคลื่นความถี่วิทยุโทรทัศน์ และ โทรคมนาคม ภายใน 180 วัน นับตั้งแต่แถลงนโยบายต่อสภาผู้แทนราษฎร แต่คณะอนุกรรมการดังกล่าวยังไม่สามารถปฏิบัติหน้าที่ได้ เพราะคณะรัฐมนตรียังไม่แต่งตั้งกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิ 6 คน ตามที่กฎหมายกำหนด

โดยเหตุที่ในปัจจุบันการแต่งตั้งคณะกรรมการกิจการกระจายเสียงและกิจการโทรทัศน์แห่งชาติ (กทช.) ยังไม่แล้วเสร็จตามที่บัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญปี 2550 จึงยังไม่มีคณะกรรมการเพื่อทำหน้าที่จัดสรรคลื่นความถี่ ซึ่งตามรัฐธรรมนูญกำหนดให้ทำหน้าที่เป็นการชั่วคราวไปพลางก่อน จึงได้มีประกาศหลักเกณฑ์การประกอบกิจการบริการชุมชนชั่วคราว (วิทยุกระจายเสียงชุมชน) ตามมาตรา 5 มาตรา 53 และมาตรา 78 แห่งพระราชบัญญัติการประกอบกิจการกระจายเสียงและกิจการโทรทัศน์ พ.ศ. 2551 ซึ่งมีสาระสำคัญดังนี้

- 1) ผู้ประกอบกิจการเพื่อบริการชุมชนต้องขออนุญาตประกอบกิจการวิทยุกระจายเสียงประเภทบริการชุมชนกับคณะกรรมการกิจการโทรคมนาคมแห่งชาติ (กทช.)
- 2) เป็นการอนุญาตให้ทดลองออกอากาศเป็นการชั่วคราว 300 วัน
- 3) ใบอนุญาตให้ประกอบกิจการบริการชุมชน มีอายุ 1 ปี

4) ประกาศนี้ไม่ครอบคลุมถึงการขออนุญาตประกอบกิจการบริการ
สาธารณะและธุรกิจ

ประกาศคณะกรรมการกิจการโทรคมนาคมแห่งชาติดังกล่าวมี
วัตถุประสงค์เพื่อแก้ไขปัญหาวิทยุชุมชนเป็นการชั่วคราว เพราะวิทยุชุมชนที่มีอยู่ทั่วประเทศจำนวนมากนั้นเป็นสถานีวิทยุกระจายเสียงที่ประกอบกิจการทั้ง 2 อย่าง คือ ทั้งในเชิงธุรกิจและบริการ
สาธารณะจึงทำให้ประกาศฉบับนี้ไม่สามารถใช้บังคับให้เกิดผลในทางปฏิบัติได้ (ชนาวัชณ์
แก้วพงศ์พันธุ์, 2553: 36-37)

1.3.4 การมีส่วนร่วมในวิทยุชุมชน (กาญจนา แก้วเทพ, 2547: 52-56)

วิทยุชุมชนเป็นสื่อสำหรับคนในชุมชน ทุกคนสามารถเข้ามามีส่วนร่วมใน
ทุกระดับ

กาญจนา แก้วเทพได้กล่าวไว้ในคู่มือวิทยุชุมชนเกี่ยวกับการเสริมสร้างการ
มีส่วนร่วมของชุมชน มีประเด็นที่ควรพิจารณาอยู่ 3 เรื่องที่เกี่ยวกับเรื่องการมีส่วนร่วมของชุมชน
คือ

1) ทำไมต้อง “การมีส่วนร่วม”

คำตอบเชิงปรัชญา วิทยุชุมชนมีเอกลักษณ์ที่แตกต่างจากวิทยุสาธารณะ/
วิทยุธุรกิจ คือวิทยุชุมชนจะเปิดกว้างต่อการมีส่วนร่วมของผู้คนมากที่สุด เนื่องจากเป็นวิทยุที่
ดำเนินงาน โดย ของ และ เพื่อ ประชาชนนั่นเอง

คำตอบเชิงหลักการ เป้าหมายสูงสุดของวิทยุชุมชนคือ การผลิตเนื้อหา
รายการเพื่อสนองความต้องการในงานพัฒนาชุมชนให้ชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วม เพื่อสะท้อนความ
ต้องการและประเมินผลวิทยุชุมชนด้วย

คำตอบภาคปฏิบัติ งานวิทยุชุมชนเป็นงานที่ต้องทำทุกวันต่อเนื่อง
ยาวนาน มีการเตรียมการ ประสานผู้คน ค้นหาข้อมูล ร่วมแรง ร่วมใจ ใช้สมอง ต้องการคนอาสา
มารับผิดชอบร่วมกัน

ปัญหาการขาดทรัพยากรกำลังคนในการดำเนินงานวิทยุชุมชนวิธีการ
จะต้องแก้ไขด้วยการใช้กระบวนการขยายการมีส่วนร่วมของเครือข่าย/อาสาสมัครเท่านั้น แผนการ
ขยายเพื่อนร่วมงานจึงเป็นหลักประกันอันหนึ่งของอายุอันยืนยาวของวิทยุชุมชน

2) ระดับต่าง ๆ ของการมีส่วนร่วม

สำหรับแนวคิดการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมนั้น ได้แบ่งระดับการมีส่วน
ร่วมในการสื่อสารของประชาชนเอาไว้ 3 ระดับ ที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้กับกรณีของวิทยุชุมชน
ดังนี้

- การมีส่วนร่วมในระดับผู้ฟัง
- การมีส่วนร่วมในฐานะผู้ร่วมผลิตรายการ
- การมีส่วนร่วมในฐานะผู้บริหาร/ผู้วางแผน/นโยบาย

ในแต่ละระดับนั้น ยังคงเปิดกว้างต่อการริเริ่มสร้างสรรค์ของวิทยุชุมชนในแต่ละแห่งว่า จะพัฒนารูปแบบการมีส่วนร่วมในแต่ละระดับได้อย่างไรบ้าง ดังตัวอย่างที่เกิดขึ้นแล้วที่จะนำมาเสนอในที่นี้

(1) การมีส่วนร่วมในระดับผู้ฟัง

ผู้ฟังวิทยุชุมชนสามารถมีส่วนร่วมได้

- รับฟังอย่างสม่ำเสมอ
- รายงานผลการฟังให้ทางผู้จัดรายการทราบ
- ดิชม/เสนอแนะ/ประเมินผลรายการ
- โทรศัพท์เข้ามาร่วมแสดงความคิดเห็นในรายการ
- จดหมายมาเสนอแนะหัวข้อ/ประเด็นเนื้อหา/ประเด็นปัญหา
- เป็นตัวแทนส่งข่าวสาร/ร่วมแจ้งข่าวสาร/ตรวจสอบข่าวสารกับ

พื้นที่

- ร้องทุกข์/ร้องเรียนปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน
- ร่วมงานเวทีสัญจร/กิจกรรมต่าง ๆ ของวิทยุชุมชน / ช่วยจัดหา

ทุนสนับสนุน

- เสนอแนะรูปแบบรายการ
- ช่วยประชาสัมพันธ์วิทยุชุมชน

ฯลฯ

(2) การมีส่วนร่วมในระดับผู้ผลิตรายการ/ผู้ดำเนินรายการ

เป็นระดับการมีส่วนร่วมที่สูงขึ้นมา ซึ่งมีได้หลายรูปแบบตามความสนใจและโอกาสเงื่อนไขที่เอื้ออำนวยของประชาชน เช่น

- เป็นอาสาสมัครทำหน้าที่เป็นผู้สื่อข่าวท้องถิ่น ส่งข่าวสาร (แบบวิทยุ จส.100) โดยคัดเลือกเนื้อหาข่าวสารที่น่าสนใจมาให้
- ช่วยเป็นแหล่งข้อมูลประจำสำหรับการแนะนำวิทยากร/แขกรับเชิญในพื้นที่
- ทำหน้าที่เป็นแขกรับเชิญ/วิทยากร/ผู้ให้สัมภาษณ์แบบบาง

โอกาสหรือแบบประจำ

- เข้ามาเป็นผู้ร่วมผลิตรายการ ในแง่ของการช่วยเหลือประเด็น เลือกลงมือ ช่วยรวบรวมข้อเท็จจริง ซึ่งจะมีบทบาททั้งในขั้นตอนก่อน/ระหว่าง/หลังการผลิต ซึ่ง อาจอยู่ในฐานะอนุกรรมการ/คณะกรรมการผลิตเนื้อหารายการ

- หากมีความถนัด/มีความสนใจ/มีประสบการณ์และมีเวลา เอื้ออำนวยก็อาจจะเข้ามาเป็นผู้ดำเนินรายการได้เลย

ฯลฯ

(3) การมีส่วนร่วมในระดับบริหารงาน

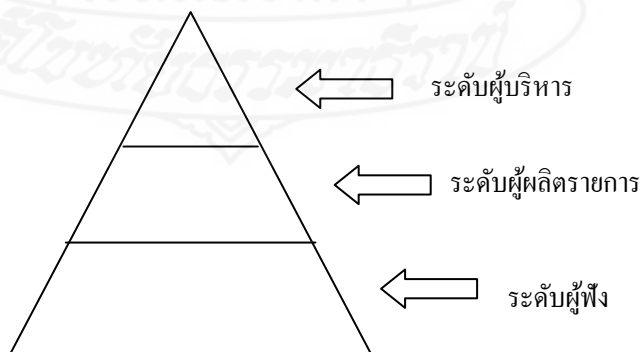
การมีส่วนร่วมในระดับนี้ถือเป็นขั้นสูงสุดของการมีส่วนร่วม ตัวอย่างเช่นการเข้ามาเป็นคณะกรรมการบริหารวิทยุชุมชน ซึ่งจะมีบทบาทหลากหลายอย่างที่ ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น เช่น

- เป็นผู้วางแผนและนโยบายเกี่ยวกับวิทยุชุมชน
- เป็นผู้ตัดสินใจเกี่ยวกับการแต่งตั้งคณะทำงานฝ่ายต่าง ๆ
- เป็นผู้ตัดสินใจเกี่ยวกับการเพิ่ม/ลดช่วงเวลาออกอากาศ/เนื้อหา
- เป็นผู้วางแผนกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับการพัฒนาวิทยุชุมชน

ฯลฯ

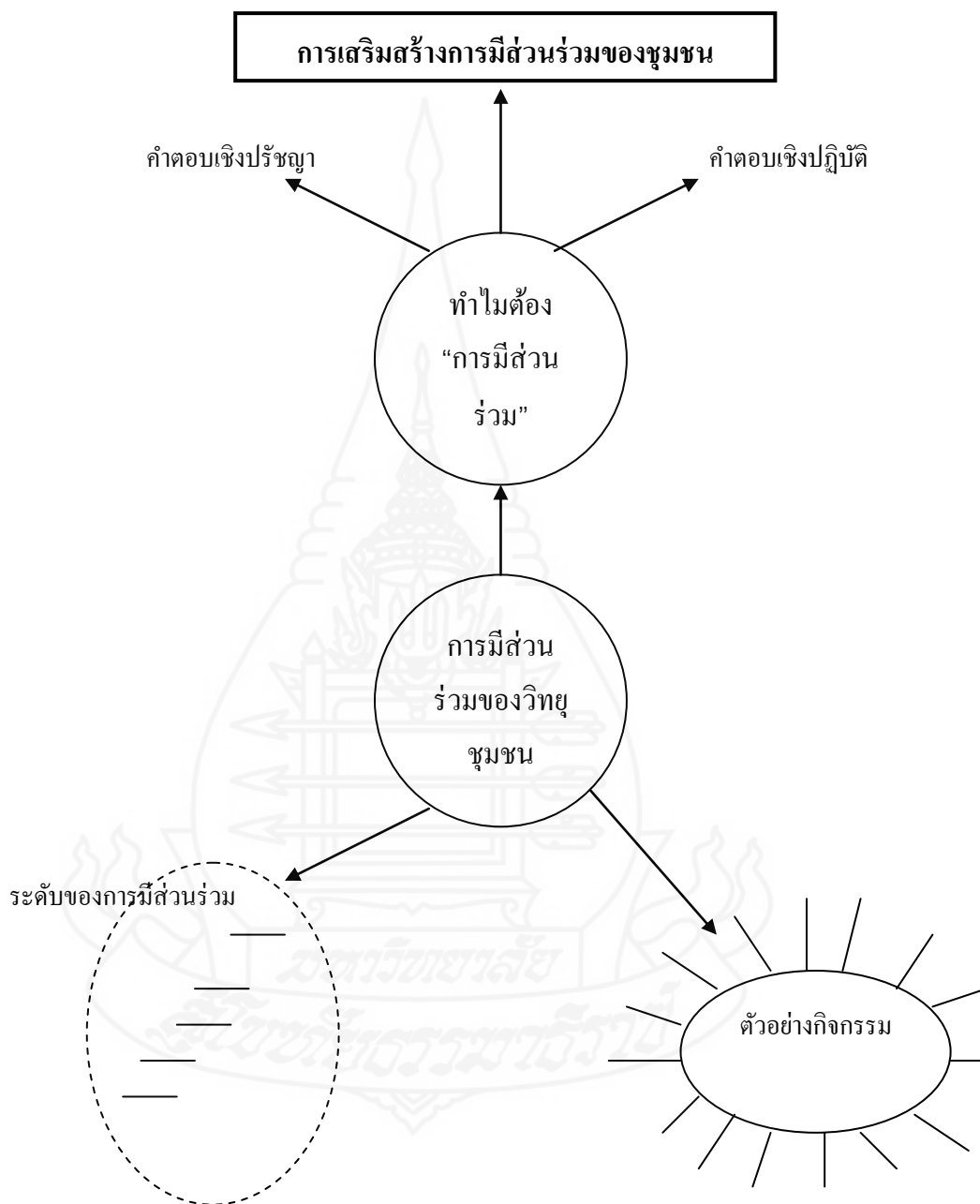
มีข้อเสนอที่น่าสนใจเกี่ยวกับระดับการมีส่วนร่วมทั้ง 3 ระดับนี้ดังนี้

- รูปแบบของการเข้ามามีส่วนร่วมในแต่ละระดับขั้น จะมีลักษณะเป็นรูป สามเหลี่ยมปิรามิด กล่าวคือ จำนวนคนที่เข้าไปร่วมในระดับผู้ฟังจะมีได้มาก ในระดับผู้ผลิต รายการจะมีได้น้อยลง และในระดับผู้บริหารจะมีคนกลุ่มเล็ก ๆ เท่านั้น

- จากผลการวิจัยเรื่องวิทยุชุมชนที่ผ่านมา มีความเข้าใจผิดว่า ถ้าจะเข้าไป มีส่วนร่วมในวิทยุชุมชนก็ต้องเข้าไปร่วมเป็น “ผู้จัดรายการ” เท่านั้น ซึ่งการเข้าร่วมในระดับ

ดังกล่าวมีเงื่อนไขและข้อจำกัดมากมาย ดังนั้น จึงควรทำความเข้าใจเกี่ยวกับรูปแบบหลากหลายของการมีส่วนร่วมในระดับต่าง ๆ โดยเฉพาะระดับผู้ฟังที่ได้กล่าวมาแล้ว

ภาพที่ 2.3 การเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน

ที่มา: กาญจนา แก้วเทพ คู่มือวิทยุชุมชน (2547: 52)

2. แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชน

2.1 การมีส่วนร่วม

การมีส่วนร่วม หมายถึง การเกี่ยวข้องทางด้านจิตใจและอารมณ์ (mental and emotional involvement) ของบุคคลหนึ่งในสถานการณ์กลุ่ม (Group situation) ซึ่งผลของการเกี่ยวข้องดังกล่าวเป็นเหตุเร้าใจให้กระทำการให้ (contribution) บรรลุจุดมุ่งหมายของกลุ่มนั้น กับทั้งทำให้เกิดความรู้สึกมีส่วนร่วมรับผิดชอบกับกลุ่มดังกล่าวด้วย (นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์, 2527: 183-185) นอกจากความหมายข้างต้นนี้แล้ว นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์ ยังได้สรุปความหมายของการมีส่วนร่วมไว้ อีกนัยหนึ่ง ในรูปของสมการ ดังนี้

$$\begin{aligned} \text{การมีส่วนร่วม} &= \text{ความร่วมมือร่วมใจ} + \text{การประสานงาน} + \text{ความรับผิดชอบ} \\ \text{Participation} &= \text{cooperation} + \text{Coordination} + \text{Responsibility} \end{aligned}$$

โดยให้ความหมายไว้ดังนี้

ความร่วมมือร่วมใจ หมายถึง ความตั้งใจของบุคคลที่จะมาทำงานร่วมกัน เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ของกลุ่ม

การประสานงาน หมายถึง ห่วงเวลาและลำดับเหตุการณ์ที่มีประสิทธิภาพในการกระทำกิจกรรมหรือการงาน

ความรับผิดชอบ หมายถึง ความรู้สึกผูกพันในการกระทำงานและในการทำให้อะไรสำเร็จ

2.2 ชุมชน

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 (2530: 275) อธิบายว่า ชุมชน หมายถึง หมู่ชน กลุ่มคนที่อยู่ร่วมกันเป็นสังคมขนาดเล็ก อาศัยอยู่ในอาณาบริเวณเดียวกัน และมีผลประโยชน์ร่วมกัน

พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยา ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2524 (2524: 72) ได้ให้ความหมายชุมชนไว้ 3 แนวทาง ดังนี้

1) กลุ่มย่อยที่มีลักษณะหลายประการเหมือนกับลักษณะสังคม แต่มีขนาดเล็กกว่า และมีความสนใจร่วมที่ประสานกันในวงแคบกว่า

2) เขตพื้นที่ ระดับของความคุ้นเคย และการติดต่อระหว่างบุคคลตลอดจน พื้นที่ความยึดเหนี่ยวเฉพาะบางอย่างที่ทำให้ชุมชนต่างไปจากกลุ่มเพื่อนบ้าน ชุมชนมีลักษณะทางเศรษฐกิจเป็นแบบเลี้ยงตนเองที่จำกัดมากกว่าสังคม แต่ภายในวงจำกัดเหล่านั้นย่อมมีการ

สร้างสรรค์ใกล้ชิดกว่าและความเห็นอกเห็นใจลึกซึ้งกว่า อาจมีสิ่งเฉพาะบางประการที่ผูกพันเป็นเอกภาพ เช่น เชื้อชาติ ต้นกำเนิดเดิมของชาติหรือศาสนา

3) ความรู้สึกและทัศนคติทั้งมวลที่ผูกพันปัจเจกบุคคลให้รวมเข้าเป็นกลุ่ม จากความหมายดังกล่าวมีความสอดคล้องกับ เดนนิส อี. ป๊อปลิน (Dennies E. Poplin, 1979: 3) ที่กล่าวว่า ชุมชนเป็นคำที่ใช้เกี่ยวกับการรวมตัวกันของหน่วยสังคมและที่อยู่อาศัย ที่ขึ้นอยู่กับขนาดของกลุ่ม โดยใช้คำเรียกที่แตกต่างกันไป เช่น หมู่บ้าน เมือง นคร และมหานคร

พจนานุกรมของเว็บสเตอร์ (1988: 282) อธิบายว่า ชุมชน หมายถึง กลุ่มคนที่อยู่ในท้องที่หรือในเมืองเดียวกันภายใต้กฎหมายเดียวกัน อาณาบริเวณหรือเมืองที่มีกลุ่มคนอยู่ร่วมกันชนกลุ่มหนึ่งที่อยู่ร่วมกัน และมีความสนใจเรื่องต่างๆ คล้ายๆ กัน และส่วนประกอบที่สำคัญของชุมชน จำแนกได้ ดังนี้

- 1) ต้องมีกลุ่มชนอยู่ร่วมกัน
- 2) กลุ่มคนนั้นอยู่ร่วมกันในอาณาบริเวณเดียวกัน
- 3) อยู่ภายใต้กฎหมายหรือข้อบังคับเดียวกัน
- 4) กลุ่มคนนั้นมีเรื่องสนใจในเรื่องต่าง ๆ ร่วมกันด้วยความสมัครใจ

กาญจนา แก้วเทพ (2547) อธิบายว่า ชุมชน หมายถึง กลุ่มคนที่อาศัยอยู่ในอาณาเขตบริเวณเดียวกัน มีความสัมพันธ์ใกล้ชิด มีฐานะและอาชีพที่คล้ายคลึงกัน มีลักษณะของการใช้ชีวิตร่วมกัน มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ตั้งแต่ระดับครอบครัวไปสู่ระดับเครือญาติ จนถึงระดับหมู่บ้านและใหญ่กว่าระดับหมู่บ้าน และผู้ที่อาศัยอยู่ในชุมชน มีความรู้สึกว่าเป็นคนชุมชนเดียวกัน นอกจากนี้ ยังมีการดำรงรักษาคุณค่าและมรดกทางวัฒนธรรมและศาสนาถ่ายทอดไปยังลูกหลานอีกด้วย

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2544) ให้ความหมายของชุมชนว่า ชุมชน เป็นแหล่งรวมของประชาชนคนส่วนใหญ่ของประเทศไทย และชุมชนหมู่บ้านคือสถาบันอันเก่าแก่ที่สำคัญที่สุดของประเทศไทย และเป็นสถาบันที่เป็นพื้นฐานที่สุดของสังคม ลักษณะสังคมของท้องถิ่นไทย คือ ความเป็นชุมชนที่มีความเป็นสถาบันที่พึ่งตนเองได้ มีศักดิ์ศรี มีถิ่นฐาน มีประวัติศาสตร์ มีวัฒนธรรม

ชยันต์ วรรณะภูติ (2536) ให้ความหมายของชุมชนว่า คือ การอยู่ร่วมกันของกลุ่มคนจำนวนหนึ่ง ในพื้นที่แห่งหนึ่ง เพื่ออาศัยทรัพยากรธรรมชาติในบริเวณนั้นในการดำรงชีวิต โดยเหตุที่มีคนกลุ่มดังกล่าวอาศัยอยู่ร่วมกัน ใช้ทรัพยากรเพื่อการผลิตจึงมีการกำหนดรูปแบบความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน มีองค์กรหรือสถาบันของชุมชนและกฎเกณฑ์ต่าง ๆ

สุวิทย์ ยี่งวรพันธุ์ (2512: 51) ให้ความหมายของชุมชนว่า “กลุ่มชนซึ่งรวมกันอยู่โดยมีความรู้สึกผูกพัน เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน จะโดยอาศัยหลักผูกพันในทางเชื้อชาติ เผ่าพันธุ์

ศาสนาเดียวกันก็ตามที่ทำให้บุคคลมีความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของสังคมนั้น ในความหมายดังกล่าว เป็นการที่กลุ่มชนมีความรู้สึกนึกคิด ผลประโยชน์และผูกพันทางเชื้อชาติ ศาสนา และวัฒนธรรม ร่วมกัน โดยอาศัยอยู่ในบริเวณพื้นที่ทางภูมิศาสตร์เดียวกัน ตลอดจนการที่มีประโยชน์และบริการ ทางสังคมร่วมกัน

กล่าวโดยสรุป ความหมายของชุมชน คือ กลุ่มคนที่อาศัยอยู่ร่วมกันในอาณาบริเวณเดียวกันหรือในสังคมขนาดเล็ก ภายใต้กฎหมายเดียวกัน มีความผูกพันในเชื้อชาติ ศาสนา และวัฒนธรรมร่วมกัน มีลักษณะของการใช้ชีวิตร่วมกัน มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันตั้งแต่ระดับครอบครัวไปสู่ระดับเครือญาติ จนถึงระดับหมู่บ้านและใหญ่กว่าระดับหมู่บ้านและผู้ที่อาศัยอยู่ในชุมชน มีความรู้สึกว่าเป็นคนชุมชนเดียวกัน มีความรู้สึกนึกคิด ผลประโยชน์และบริการทางสังคมร่วมกัน

ประเภทของชุมชน

การแบ่งประเภทของชุมชน มีความแตกต่างกันไปตามทัศนะของนักวิชาการ ชุมชนของไทยมีการแบ่งออกตามลักษณะใหญ่ๆ 3 ลักษณะ คือ 1) แบ่งตามลักษณะการปกครอง 2) แบ่งตามลักษณะกิจกรรมทางสังคม 3) แบ่งตามลักษณะความสัมพันธ์ของบุคคลในสังคม (ไพรัตน์ เดชะรินทร์, 2516: 54-62, สมศักดิ์ ศรีสันติสุข, 2537: 10-13 อ้างใน สายหยุด ศรีธรรมมา 2548) การศึกษาครั้งนี้ กล่าวถึงประเภทของชุมชนที่แบ่งตามลักษณะความสัมพันธ์ของบุคคลในสังคม เนื่องจากสอดคล้องกับเรื่องที่ศึกษา ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

ลักษณะของชุมชนแบ่งตามความสัมพันธ์ของบุคคลในสังคม (Social relation) เป็นการแบ่งตามความสัมพันธ์ทางสังคม และมองในทัศนะของนักสังคมวิทยาที่มองสังคมในความสัมพันธ์ทุกๆ ด้าน ซึ่งแบ่งตามลักษณะได้ 2 ชุมชน คือ

1) **ชุมชนชนบท** เป็นชุมชนที่มีความใกล้ชิดธรรมชาติมาก เพราะราษฎรต้องอาศัยน้ำฝน ทำการเกษตรกรรม แต่ในปัจจุบันราษฎรบางส่วนได้รับน้ำชลประทานในการเกษตรกรรม ชุมชนไทย ร้อยละ 80 มีความสัมพันธ์กันในครอบครัวเป็นอันดับแรก สมาชิกครอบครัวช่วยกันหารายได้ ครอบครัวเป็นทั้งผู้ผลิตและผู้บริโภคและภายในชุมชนมีญาติพี่น้องอยู่ใกล้ชิดสนิทสนมคอยช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ฐานะทางเศรษฐกิจในชุมชนไม่ค่อยแตกต่างกันนัก นอกจากนั้นยังอาศัยวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี คอยควบคุมพฤติกรรมของสมาชิกในชุมชนด้วย ทำให้สมาชิกอยู่ร่วมกันอย่างสงบ ไม่ค่อยมีปัญหาทางสังคม

2) **ชุมชนเมือง** เป็นชุมชนที่มีความแตกต่างกันจากชุมชนชนบท ประชาชนในเขตเมืองจะมีความเป็นอิสระในการประกอบอาชีพและอยู่กันอย่างหนาแน่น ความสัมพันธ์ภายในครอบครัวอาจจะมีไม่มากเท่ากับชุมชนชนบท ทั้งนี้เนื่องจากสมาชิกต้องออกทำงานนอกบ้าน มี

ความผูกพันกับตำแหน่งหน้าที่การงาน หรือตามสายการบังคับบัญชา เพื่อนบ้านในละแวกจะไม่รู้จักกัน ต่างคนต่างอยู่ การติดต่อกันอาจมีในหมู่อาชีพเดียวกัน แต่ไม่ค่อยสนิทสนม

ความสำคัญของชุมชน

ความสำคัญของชุมชน ชัยอนันต์ สมุทวณิช ได้กล่าวเกี่ยวกับความสำคัญของชุมชนไว้ดังนี้ แต่เดิมมนุษย์เราอยู่กันเป็นเผ่าชนเป็นเครือญาติ และพัฒนาเป็นชุมชน เป็นรัฐประชาชาติ ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์มีการเปลี่ยนแปลงไปตลอดเวลาในทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคมและวัฒนธรรม และในโลกยุคใหม่ลักษณะของชุมชน (Community) จะเปลี่ยนแปลงไปโดยสิ้นเชิง เพราะชุมชนยุคใหม่ไม่จำเป็นจะต้องอยู่ติดพื้นที่ที่มีภาษา เชื้อชาติ ขนบประเพณีเดียวกัน แต่จะเกิดชุมชนแบบใหม่ที่แม้จะอยู่คนละพื้นที่ มีภาษาต่างกัน เชื้อชาติ ขนบธรรมเนียมประเพณีต่างกัน แต่ก็มี การเชื่อมโยงกัน โดยมีความสนใจ รับผิดชอบ ตลอดจนการเกี่ยวข้องกับประเด็นปัญหาที่เห็นร่วมกัน ต้องการแก้ไขร่วมกันก็เป็นได้ ซึ่งชุมชนลักษณะนี้เกิดขึ้นมากมายซ้อนไปกับครอบครัว และชุมชนแบบดั้งเดิม (ชัยอนันต์ สมุทวณิช, 2543: 65)

ความหมายของชุมชนจึงมี 2 ลักษณะ คือ ชุมชนแบบดั้งเดิมที่เป็นการอยู่ร่วมกันในอาณาบริเวณที่ติดต่อกัน มีวิถีชีวิต ภาษา ขนบประเพณี วัฒนธรรม และความผูกพันร่วมกัน และชุมชนแบบใหม่ที่เกิดขึ้นจากความสนใจร่วมกัน และต้องการรวมตัวกันเพื่อแก้ปัญหาาร่วมกัน แม้ว่า จะไม่ได้มีที่มาจากเขตพื้นที่ และวัฒนธรรมร่วมกัน

สำหรับสังคมไทยแล้วชุมชนต่างๆ มีความหลากหลายในระดับท้องถิ่นยังคงสามารถคงวัฒนธรรมย่อยและภาษาถิ่นเอาไว้ได้โดยที่วัฒนธรรมย่อยและภาษาถิ่นเหล่านี้ก่อให้เกิดผลรวมของความเป็นไทยที่ถือว่าเป็นจุดสุดยอดของพัฒนาการของมนุษย์ ไม่ใช่รัฐ (ชัยอนันต์ สมุทวณิช, 2543: 2)

2.3 การมีส่วนร่วมของชุมชน

โคเฮนและอัฟฮอฟ (Cohen and Uphoff, 1981 อ้างในสุธี วรประดิษฐ์, 2547) ได้ให้ความหมายการมีส่วนร่วมของชุมชนว่า สมาชิกของชุมชนต้องเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องใน 4 มิติของการมีส่วนร่วมได้แก่

- 1) การมีส่วนร่วมการตัดสินใจว่าควรทำอะไรและทำอย่างไร
- 2) การมีส่วนร่วมเสียสละในการพัฒนา รวมทั้งลงมือปฏิบัติตามที่ได้ตัดสินใจ
- 3) การมีส่วนร่วมในการแบ่งปันผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากการดำเนินงาน
- 4) การมีส่วนร่วมในการประเมินผลโครงการ

โดยสร้างโอกาสให้สมาชิกทุกคนของชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมช่วยเหลือและเข้ามามีอิทธิพลต่อกระบวนการดำเนินการกิจกรรมในการพัฒนา รวมถึงได้รับผลประโยชน์จากการพัฒนานั้นอย่างเสมอภาค

องค์การสหประชาชาติและรีเดอร์ (United Nation, 1981, Reeder, 1974 อ้างในสุธีวรประดิษฐ์, 2547) ได้ให้ความหมายเจาะจงถึงการมีส่วนร่วมว่า การมีส่วนร่วมเป็นการปะทะสังสรรค์ทางสังคม ทั้งในลักษณะการมีส่วนร่วมของปัจเจกบุคคล และการมีส่วนร่วมของกลุ่ม

สุชาดา จักรพิสุทธิ์ (ออนไลน์, 2547) อธิบายว่า การมีส่วนร่วมของชุมชนแบ่งได้ออกเป็น 2 ลักษณะ ได้แก่

1) ลักษณะการมีส่วนร่วมจากความเกี่ยวข้องทางด้านเหตุผล โดยการเปิดโอกาสให้สังคม องค์การต่างๆ ในชุมชน ประชาชนมีบทบาทหลักตามสิทธิหน้าที่ในการเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงาน ตั้งแต่การคิดริเริ่ม การพิจารณาตัดสินใจ วางแผน การร่วมปฏิบัติและการรับผิดชอบในผลกระทบที่เกิดขึ้น รวมทั้งส่งเสริม ชักนำ สนับสนุนให้การดำเนินงานเกิดผล ประโยชน์ต่อชุมชนตามจุดมุ่งหมายที่กำหนดด้วยความสมัครใจ

2) ลักษณะการมีส่วนร่วมจากความเกี่ยวข้องทางด้านจิตใจ เป็นการมีส่วนร่วมของชุมชนที่เกี่ยวข้องทางด้านจิตใจอารมณ์ รวมทั้งค่านิยมของประชาชนเป็นเครื่องชี้นำตนเองให้เข้ามามีส่วนร่วมแสดงความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ การกระทำให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ ทำให้ผู้ที่เข้ามามีส่วนร่วมเกิดความผูกพัน มีความรู้สึกรับผิดชอบต่อกิจกรรมที่ดำเนินงานด้วยความสมัครใจ

ปัจจัยที่ทำให้เกิดการมีส่วนร่วม การที่ชุมชนจะเข้ามามีส่วนร่วมนั้น มีปัจจัยที่ส่งผลให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม ได้แก่ อายุ เพศ การศึกษา ขนาดของครอบครัว อาชีพ รายได้ และระยะเวลาการอยู่อาศัยในท้องถิ่น มีความสัมพันธ์กับระดับการมีส่วนร่วมของประชาชน (Koufman, 1949 อ้างในสุธีวรประดิษฐ์, 2547)

ซึ่งสอดคล้องกับ ประยูร ศรีประสาธน์ (2542: 5) ที่นำเสนอปัจจัยของการมีส่วนร่วมว่าปัจจัยที่ส่งผลต่อการมีส่วนร่วม มีด้วยกัน 3 ปัจจัย คือ

1) ปัจจัยส่วนบุคคล ได้แก่ อายุ เพศ
2) ปัจจัยทางสังคมและเศรษฐกิจ ได้แก่ การศึกษา อาชีพ รายได้ และการเป็นสมาชิกกลุ่ม

3) ปัจจัยด้านการสื่อสาร ได้แก่ การรับข่าวสารจากสื่อมวลชนและสื่อบุคคล
กล่าวโดยสรุป สมาชิกของชุมชนต้องเข้ามามีส่วนร่วมเกี่ยวข้องใน 4 มิติ คือ การตัดสินใจ การลงมือปฏิบัติ การแบ่งปันผลประโยชน์ และการประเมินผลโครงการ ด้านการมีส่วนร่วมของชุมชน แบ่งออกได้ 2 ลักษณะ คือ 1) ลักษณะการมีส่วนร่วมจากความเกี่ยวข้องทางด้าน

เหตุผล ตามบทบาทสิทธิหน้าที่ว่าสังคมต้องช่วยกัน 2) ลักษณะการมีส่วนร่วมจากความเกี่ยวข้องทางด้านจิตใจ อารมณ์ แล้วเกิดความผูกพันต่อกิจกรรมที่ร่วม และปัจจัยที่ทำให้เกิดการมีส่วนร่วม ได้แก่ อายุ เพศ การศึกษา ครอบครัว อาชีพ รายได้ ระยะเวลาในการอยู่ในท้องถิ่น

ขั้นตอนการมีส่วนร่วมของชุมชน

การเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชน เพื่อการกระทำการใดกิจกรรมหนึ่งให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชนนั้น มีขั้นตอนการมีส่วนร่วมของชุมชน ดังนี้ (Fornaroff, 1980 อ้างใน สุธี วรประดิษฐ์, 2547)

1) การวางแผน รวมถึงการตัดสินใจในการกำหนดเป้าหมาย กลวิธี ทรัพยากรที่ต้องใช้ ตลอดจนการติดตามประเมินผล

2) การดำเนินงาน

3) การใช้บริการจากโครงการ

4) การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์

ซึ่งสอดคล้องกับ อकिन รพีพัฒน์ (อ้างในสุธี วรประดิษฐ์, 2547) แบ่งขั้นตอนการมีส่วนร่วมออกเป็น 4 ขั้นตอน คือ

1) การกำหนดปัญหา สาเหตุของปัญหา ตลอดจนแนวทางแก้ไข

2) การตัดสินใจเลือกแนวทาง และวางแผนพัฒนาแก้ไขปัญหา

3) การปฏิบัติงานในกิจกรรมการพัฒนาตามแผน

4) การประเมินผลงานกิจกรรมการพัฒนา

นอกจากนี้ อภิญญา กังสนารักษ์ (อ้างในสุธี วรประดิษฐ์, 2547) นำเสนอขั้นตอนการมีส่วนร่วมของชุมชนว่า ชุมชนต้องมีส่วนร่วมใน 4 ขั้นตอน คือ

1) การมีส่วนร่วมในการริเริ่มโครงการ ร่วมค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหา ภายในชุมชน ร่วมตัดสินใจกำหนดความต้องการ และร่วมลำดับความสำคัญของความต้องการ

2) การมีส่วนร่วมในขั้นการวางแผน กำหนดวัตถุประสงค์ วิธีการ แนวทางการดำเนินงาน รวมถึงทรัพยากรและแหล่งวิทยาการที่จะใช้ในโครงการ

3) การมีส่วนร่วมในขั้นตอนการดำเนินโครงการ ทำประโยชน์ให้แก่โครงการ โดยร่วมช่วยเหลือด้านทุนทรัพย์ วัสดุอุปกรณ์ และแรงงาน

4) การมีส่วนร่วมในการประเมินผลโครงการ เพื่อให้รู้ว่าผลจากการดำเนินงานบรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้หรือไม่ โดยสามารถกำหนดการประเมินผลเป็นระยะต่อเนื่องหรือประเมินผลรวมทั้งโครงการในคราวเดียวก็ได้

วิรัช วิรัชนิภาวรรณ (ออนไลน์, 2547 อ้างในสุธี วรประดิษฐ์, 2547) ได้สรุปและนำเสนอขั้นตอนการมีส่วนร่วมใน 2 ลักษณะ ได้แก่

ลักษณะที่ 1 มีขั้นตอน ดังนี้

- 1) การคิด
- 2) การตัดสินใจ
- 3) การวางแผน
- 4) การลงมือปฏิบัติ

ลักษณะที่ 2 มีขั้นตอน ดังนี้

- 1) การกำหนดปัญหา
- 2) การวางแผน
- 3) การดำเนินงาน
- 4) การประเมินผล
- 5) การบำรุงรักษา และพัฒนาให้คงไว้

กล่าวโดยสรุป ขั้นตอนการมีส่วนร่วมของชุมชน มี 4 ขั้นตอน คือ 1) การมีส่วนร่วมในการริเริ่มโครงการ 2) การมีส่วนร่วมในการวางแผน กำหนดวัตถุประสงค์วิธีการ แนวทางการดำเนินงาน 3) การมีส่วนร่วมในขั้นตอนดำเนินโครงการ 4) การมีส่วนร่วมในการประเมินผลโครงการ

3. แนวคิดเกี่ยวกับการบริหารจัดการ

3.1 ความหมายของการบริหารจัดการ

การบริหาร (Administration) จะใช้ในการบริหารระดับสูง โดยเน้นที่การกำหนดนโยบายที่สำคัญและการกำหนดแผนของผู้บริหารระดับสูง เป็นคำนิยามใช้ในการบริหารรัฐกิจ (Public Administration) หรือใช้ในหน่วยงานราชการ และคำว่า “ผู้บริหาร” (Administrator) จะหมายถึง ผู้บริหารที่ทำงานอยู่ในองค์กรของรัฐ หรือองค์กรที่ไม่มุ่งหวังกำไร (ศิริวรรณ เสรีรัตน์, 2545: 18)

การบริหาร คือ กลุ่มของกิจกรรม ประกอบด้วย การวางแผน (Planning) การจัดองค์กร (Organizing) การสั่งการ (Leading/Directing) หรือการอำนวยความสะดวก (Controlling) ซึ่งจะมีความสัมพันธ์โดยตรงกับทรัพยากรขององค์กร (6 M's) ประกอบด้วย คน (Man) เงิน (Money) วัสดุ (Material) เครื่องจักร (Machine) วิธีการ (Method) และการบริหาร (Management)

เพื่อนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์และด้วยจุดมุ่งหมายสำคัญในการบรรลุความสำเร็จตามเป้าหมายขององค์กรอย่างมีประสิทธิภาพ และเกิดประสิทธิผลครบถ้วน (ศิริวรรณ เสรีรัตน์, 2545: 18)

การจัดการ (Management) จะเน้นการปฏิบัติการให้เป็นไปตามนโยบาย (แผนที่วางไว้) ซึ่งนิยมใช้ในการจัดการธุรกิจ (Business management) ส่วนคำว่า “ผู้จัดการ” (Manager) จะหมายถึงบุคคลในองค์กรซึ่งทำหน้าที่รับผิดชอบต่อกิจกรรมในการบริหารทรัพยากรและกิจการงานอื่นๆ เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ขององค์กร

การบริหารจัดการ (Management) หมายถึง ชุดของหน้าที่ต่างๆ (A set of functions) ที่กำหนดทิศทางในการใช้ทรัพยากรทั้งหลายอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลเพื่อให้บรรลุถึงเป้าหมายขององค์กร การใช้ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพ (Efficient) หมายถึง การใช้ทรัพยากรได้อย่างเฉลียวฉลาดและคุ้มค่า (Cost-effective) การใช้ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพ (Effective) นั้นหมายถึงการตัดสินใจได้อย่างถูกต้อง (Right decision) และมีการปฏิบัติการสำเร็จตามแผนที่กำหนดไว้ ดังนั้นผลสำเร็จของการบริหารจัดการจึงจำเป็นต้องมีทั้งประสิทธิภาพและประสิทธิผลควบคู่กัน (ศิริวรรณ เสรีรัตน์, 2545: 18-19)

การบริหารจัดการ (Management) หมายถึง การประสานประสานทรัพยากรต่างๆ เพื่อให้การดำเนินงานเป็นไปเพื่อบรรลุผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล และในปัจจุบันอาจมีการให้ความหมายไว้ว่าหมายถึงการบริหารจัดการเป็นเรื่องเกี่ยวกับการวางแผนตำแหน่งทางการแข่งขันขององค์กรเพื่อดำเนินงานในรูปของวิสัยทัศน์ ภารกิจ นโยบาย เป้าหมาย และกลยุทธ์ที่ชัดเจนและใช้เป็นแนวทางสำหรับกำกับใช้ทรัพยากรในแผนงานต่าง ๆ โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อนำองค์กรไปสู่การมีความได้เปรียบทางการแข่งขัน มีการเจริญเติบโตที่ยั่งยืนในระยะยาว (Micael A. Hitt อ้างใน พิมลจรรย์ นามวัฒน์ และเสนห์ จุ้ยโต, 2544: 17)

3.2 หลักการบริหาร 4 M

สิริพจน์ ทองทาบ (2550) ได้กล่าวไว้ว่า หลักการบริหารด้วย 4 M คือ

- Man** = การบริหารกำลังคน
จะใช้คนอย่างไรให้เกิดประสิทธิภาพ และประสิทธิผลกับงานให้มากที่สุด
- Money** = การบริหารเงิน
จะจัดสรรเงินอย่างไรให้จ่ายต้นทุนน้อยที่สุดและให้เกิดประสิทธิภาพ และประสิทธิผล

Materials = การบริหารวัสดุในการดำเนินงาน
จะทำอย่างไรให้สิ้นเปลืองน้อยที่สุด หรือเกิดประโยชน์สูงสุด

Management = การจัดการ
คือกระบวนการจัดการบริหารควบคุมเพื่อให้งานทั้งหมด
เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ และเกิดประสิทธิผลอย่างเต็มที่

กาญจนา แก้วเทพ (2547) ได้กล่าวไว้ว่า การบริหารจัดการเรื่องวิทยุชุมชนนั้น มีมิติ 4 ด้านที่ต้องบริหารจัดการให้ครอบคลุม ดังนี้

- การบริหารจัดการบุคลากร (Man)
- การบริหารจัดการด้านการจัดการ (Management)
- การบริหารจัดการวัสดุ อุปกรณ์ (Materials)
- การจัดการงบประมาณ (Money)

1) การบริหารจัดการบุคลากร (Man)

การบริหารจัดการตัวบุคคล เป็นการบริหารจัดการเกี่ยวกับบุคลากรในสถานีวิทยุชุมชนซึ่งต้องอาศัยโครงสร้างของการบริหารจัดการวิทยุชุมชน กาญจนา แก้วเทพ กล่าวไว้ว่า โครงสร้างของการบริหารจัดการวิทยุชุมชน ประกอบด้วย 6 ส่วนที่สำคัญ คือ 1) เป้าหมาย/วัตถุประสงค์ 2) นโยบาย 3) แผนงาน 4) ระบบการแบ่งงานกันทำ 5) การประสานงาน และ 6) การประเมินผล

(1) เป้าหมาย/วัตถุประสงค์

เป้าหมายสูงสุดของวิทยุชุมชน คือ

ก) เป็นวิทยุที่มีลักษณะประชาธิปไตยอย่างเต็มที่ เพื่อใช้เป็นเครื่องมือไปสร้างสังคมประชาธิปไตย

ข) เป็นวิทยุที่มีบทบาทในการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็งในด้านต่าง ๆ ซึ่งหมายความว่า เป็นวิทยุที่สามารถตอบสนองความต้องการของชุมชนได้อย่างตรงเป้าและแท้จริง

(2) นโยบาย

นโยบาย คือ วิธีการที่จะนำไปสู่เป้าหมาย กาญจนา แก้วเทพ ยกตัวอย่างว่า หากเราวางเป้าหมายเอาไว้ว่า จะสร้างวิทยุชุมชนให้มีลักษณะประชาธิปไตยให้มากที่สุด เราก็ต้องกำหนดนโยบายให้มีการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในกิจการวิทยุให้หลากหลายรูปแบบ หรือหากเราวางเป้าหมายที่จะเพิ่มความนิยมในการรับฟังของชุมชน เราก็ต้องกำหนดนโยบายให้มีการประชาสัมพันธ์รายการวิทยุชุมชนให้กว้างขวางที่สุด

(3) แผนงาน

แผนงานต้องระบุ

- วัตถุประสงค์
- กิจกรรม
- ผู้รับผิดชอบ
- วิธีทำ
- กำหนดเวลา
- สถานที่
- ทรัพยากร
- ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ
- การประเมินผล

(4) มีการจัดระบบการแบ่งงานกันทำ

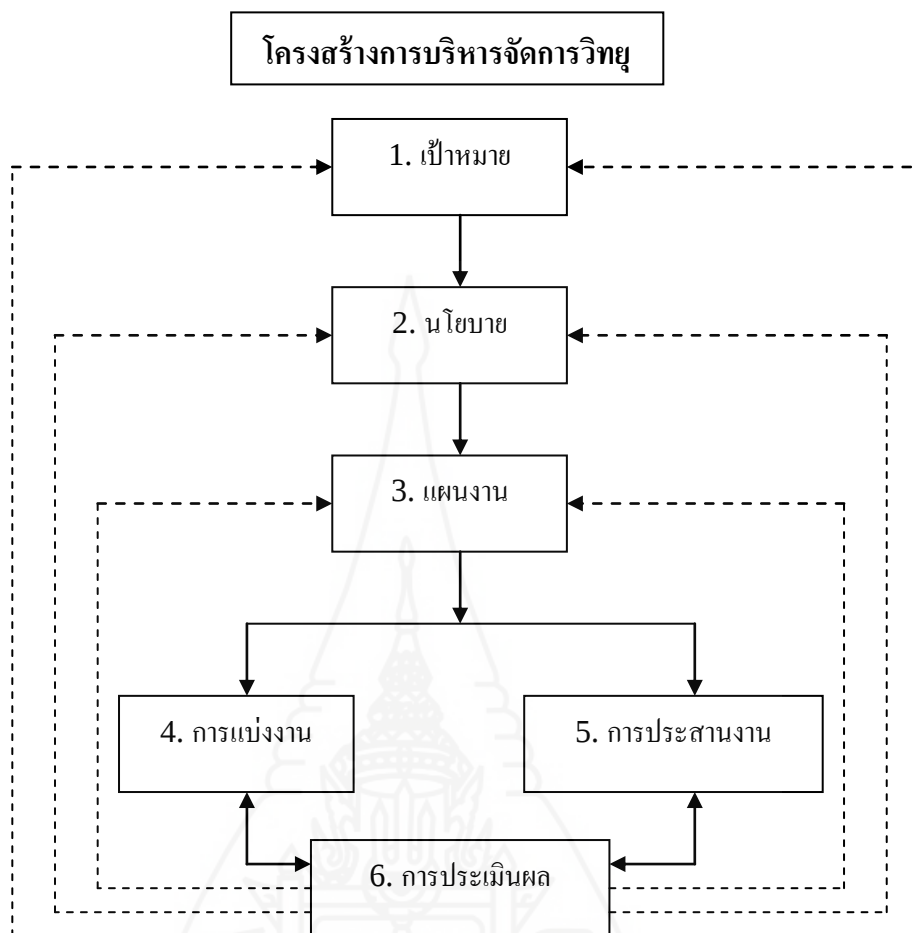
การจัดระบบการแบ่งงานกันทำนั้น มีประโยชน์หลายอย่างกล่าวคือ นอกจากจะทำให้รู้ว่าใครต้องทำอะไรบ้างแล้ว ยังเป็นการกระจายความรับผิดชอบและภาระออกไป รวมทั้งมองเห็นปริมาณที่แต่ละตำแหน่งต้องรับผิดชอบ

(5) การประสานงาน

การประสานงาน มักดำเนินการโดยการแต่งตั้งผู้ประสานงาน มีการประชุมอย่างสม่ำเสมอ เพื่อรับทราบปัญหา ข้อคิดเห็น ข้อเสนอแนะทำให้การดำเนินงานเป็นไป ด้วยความราบรื่น

(6) การประเมินผล

การประเมินผลจะต้องถูกบรรจุเอาไว้เป็นส่วนหนึ่งของแผนงานเสมอ และจะต้องมีการทำแผนประเมินผลเอาไว้อย่างชัดเจนแน่นอน

ภาพที่ 2.4 โครงสร้างการบริหารจัดการวิทยุ

ที่มา: กาญจนา แก้วเทพ กลุ่มวิทยุชุมชน (2547: 34)

2) การบริหารจัดการด้านการจัดการ (Management)

กาญจนา แก้วเทพ (2547) ได้กล่าวเกี่ยวกับการบริหารจัดการด้านการจัดการด้านรายการ ไว้ดังนี้

หลักการผลิตเนื้อหาและรูปแบบรายการ

(1) เนื้อหาในรายการวิทยุชุมชน

สามารถนำเสนอได้หลากหลาย ดังนี้

- อาชีพ เช่น การเกษตร แรงงาน การประมง
- การเมืองการปกครอง
- ศิลปะ วัฒนธรรม – ศาสนา บันเทิง
- การศึกษา เช่น ความรู้ต่างๆ ด้านสาธารณสุข วิทยาศาสตร์

- ข่าวนิการสาธารณะ

(2) การแบ่งประเภทของเนื้อหา

กาญจนา แก้วเทพ (2547) แบ่งเนื้อหาในรายการวิทยุชุมชน ดังนี้

- ใช้เกณฑ์เรื่องสาระ/บันเทิงเป็นตัวแบ่ง ซึ่งจะแบ่งเนื้อหาทั้งหมดออก

ได้เป็น 2 ประเภทคือ

1) เนื้อหาประเภทที่มุ่งให้สาระ ได้แก่ ข้อมูลข่าวสาร เป็นเรื่องราวที่เป็นจริง เป็นเนื้อหาที่ให้ความรู้แบบต่างๆ ข่าวสาร ความรู้

2) เนื้อหาประเภทให้ความบันเทิง ได้แก่ เนื้อหาที่เกี่ยวกับเรื่องราวที่สนุกสนาน รื่นเริง สร้างความรู้สึกล้อเลียนหรือเร้าอารมณ์ความรู้สึก เช่น เพลง กีฬา ศิลปะ ฟ้าบ้าน เป็นต้น

- ใช้เกณฑ์เรื่องเนื้อหาภายใน/ภายนอกชุมชน ดังที่ได้กล่าวมาข้างต้นแล้วว่า วิทยุชุมชนนั้น แตกต่างจากวิทยุสาธารณะตรงที่มีเนื้อหาเรื่องราวเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับชุมชนเป็นหลัก ดังนั้น เราจึงอาจจัดแบ่งเนื้อหาออกได้เป็น 2 ประเภท คือ

1) เนื้อหาภายในชุมชน ไม่ว่าจะเป็นรายการท้องถิ่น ความรู้ด้านการทำมาหากินในท้องถิ่น ศิลปวัฒนธรรมของชุมชน ฯลฯ

2) เนื้อหาภายนอกชุมชน ก็เป็นเนื้อหาจากโลกภายนอก เช่น วิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี เศรษฐกิจ เป็นต้น

(3) กระบวนการและหลักเกณฑ์การคัดเลือกเนื้อหาเพื่อผลิตรายการ

เนื่อหารายการคือตัวบ่งชี้ที่เป็นรูปธรรมว่า วิทยุชุมชนได้ดำเนินการบรรลุเป้าหมายสูงสุด คือการตอบสนองความต้องการของชุมชนและการเป็นเครื่องมือพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็ง และเพื่อให้ได้มาซึ่งเนื่อหารายการที่พึงประสงค์นั้น จะมีกลไกและกระบวนการ 2 อย่างที่ต้องใช้ควบคู่กัน คือ กระบวนการได้มาซึ่งเนื้อหา และเกณฑ์ในการคัดเลือกเนื้อหา

ก) กระบวนการได้มาซึ่งเนื้อหา ในการจัดทำเนื่อหารายการของวิทยุชุมชนนั้น จะ ต้องมีการสำรวจความต้องการของผู้ฟังเสียก่อนว่า ต้องการจะฟังเรื่องอะไร และจะต้องมีการประเมินผลรายการหลังจากที่ออกอากาศไปแล้ว เพื่อจะนำมาประกอบการตัดสินใจในอนาคตว่า จะเก็บรักษาเนื้อหาอะไรเอาไว้ จะเพิ่มเติมหรือตัดเนื้อหาอะไรออกไป

ข) เกณฑ์ในการคัดเลือกเนื้อหา เกณฑ์ต่อไปนี้เกิดมาจากปรัชญา/ธรรมชาติ

ลักษณะสำคัญของวิทยุชุมชน คือ

- **ควรเป็นเนื้อหาที่เกี่ยวข้องหรือใกล้เคียงท้องถิ่นเป็นหลัก** เกณฑ์ข้อนี้ซึ่งทำให้วิทยุชุมชนแตกต่างจากวิทยุสาธารณะ ซึ่งจะรายงานข่าวสารหรือมีเรื่องราวจากส่วนกลางเป็นส่วนใหญ่ แต่วิทยุชุมชนจะเป็นข่าวสารในท้องถิ่น ความรู้ที่อยู่ใกล้ตัว ศิลปะ/วัฒนธรรมที่ขึ้นชอบตามรสนิยมของชุมชน ซึ่งการที่จัดทำเนื้อหาให้บรรลุหลักเกณฑ์ข้อนี้ได้ จำเป็นต้องได้รับความร่วมมือจากสมาชิกชุมชนอย่างกว้างขวาง เช่น การเป็นอาสาสมัครรายงานข่าวในท้องถิ่นการเป็นแหล่งข้อมูลด้านความรู้ในท้องถิ่น

แต่ถึงแม้จะกำหนดสัดส่วนให้มีเนื้อหาที่เกี่ยวข้องหรือใกล้เคียงท้องถิ่นเป็นหลักก็มิได้หมายความว่า วิทยุชุมชนจะปิดตัวจากโลกภายนอก ในทางตรงกันข้าม วิทยุชุมชนยังต้องแสดงบทบาทเป็นช่องทางหนึ่งในการนำข่าวสารและความรู้จากโลกภายนอกเข้ามาในชุมชนเพื่อให้ก้าวไปให้ทันกับโลก

- **วิทยุชุมชนควรมีเนื้อหา รวมทั้งผู้จัดรายการที่หลากหลาย** ประสพการณ์จากวิทยุชุมชนที่เมือง Freiburg ประเทศเยอรมัน เคยพบว่า เมื่อทั้งคนฟังและคนจัดรายการวิทยุชุมชนเป็นคนกลุ่มเดียวกันที่ผลัดบทบาทเล่นไปมา ก็เกิดความต้องการที่ขัดแย้งกัน กล่าวคือเวลาเป็นคนฟังก็อยากจะให้มีรายการที่ชัดเจนเฉพาะเจาะจงไปเลย แต่เวลาเป็นคนจัดก็อยากจะให้มีคนหลาย ๆ กลุ่มมาฟัง ถ้ามีเพียงรายการเดียว ก็ต้องจัดให้เป็นแบบกว้าง ๆ เอาใจคนฟังทุกกลุ่ม ทางแก้ปัญหสำหรับความขัดแย้งนี้ก็คือ การจัดให้มีหลาย ๆ รายการ แต่ละรายการมุ่งเฉพาะสำหรับกลุ่มผู้ฟังแต่ละกลุ่ม และต้องมีการตรวจสอบติดตามให้แน่ใจว่า วิทยุชุมชนนั้นมีรายการสำหรับคนทุกเพศ ทุกวัย ทุกอาชีพ

ในส่วนที่เกี่ยวกับช่วงเวลาออกอากาศนี้ ยังมีข้อควรพิจารณาอีก 2 ประการคือ การจัดช่วงเวลาโดยดูสื่อคู่แข่งอื่นๆ เช่น เมื่อถึงฤดูร้อน รายการความรู้เพื่อสุขภาพก็ควรเป็นโรคที่มักเป็นในฤดูร้อน เป็นต้น

การคัดเลือกเนื้อหาให้เหมาะสมกับช่วงเวลานั้น จำเป็นต้องมีการสำรวจวิถีชีวิตของคนแต่ละกลุ่มในชุมชน รวมทั้งสอบถามความต้องการของผู้ฟังในเรื่องช่วงเวลาออกอากาศประกอบไปด้วย

- **ควรคัดเลือกเนื้อหาให้สอดคล้องหรือแสดงออกซึ่งความเชื่อ/ภูมิปัญญา/วัฒนธรรมของแต่ละท้องถิ่น** ประเด็นที่เป็นปัญหามากที่เกี่ยวข้องกับหลักเกณฑ์ข้อนี้ก็คือ ควรใช้ภาษากลางหรือภาษาท้องถิ่นในนำเสนอเนื้อหา รายงานการวิจัยบางชิ้นระบุว่า ผู้ฟังมีความเห็นว่า น่าจะมีการใช้ภาษาท้องถิ่น เพราะจะทำให้ฟังง่าย รู้สึกใกล้ชิด และไม่เป็นทางการมากเกินไป อย่างไรก็ตาม ก็ยังไม่มีข้อสรุปที่แน่นอนตายตัว และคงต้องสำรวจความชื่นชอบในแต่ละท้องถิ่น ในแต่ละประเภทรายการ

สำหรับเนื้อหาที่แสดงออกซึ่งภูมิปัญญาหรือวัฒนธรรมของแต่ละท้องถิ่นนั้น จะทำให้วิทยุชุมชนในแต่ละแห่งมีเอกลักษณ์เฉพาะตัว เช่น ในทางภาคใต้ ก็คงมีรายการโนราห์ ในขณะที่ทางภาคเหนือก็คงจะมีรายการคำซอ หลักเกณฑ์ข้อนี้จะเอื้ออำนวยให้วิทยุชุมชนเป็นช่องทางในการแสดงออกซึ่งตัวตนของแต่ละท้องถิ่นได้เป็นอย่างดี

- **หลักเรื่อง “ความสมดุล”** ดูเหมือนจะเป็นหลักการสำคัญประการหนึ่งในการพิจารณาคัดเลือกเนื้อหา กล่าวคือ ไม่ควรให้มีแต่เนื้อหาที่ “สะท้อนปัญหา” แต่ควรมีเนื้อหาที่มีวิธีการ “แก้ไขปัญหา” ด้วย อย่าให้มีแต่เนื้อหาที่ “จับผิดหน่วยงานราชการต่าง ๆ” แต่ควรมีเนื้อหาที่ “ชมเชยและสร้างสรรค์” อย่าให้มีแต่เนื้อหาเรื่อง “การเมือง” เท่านั้น แต่ควรมีเรื่องผ่อนคลายเช่นศิลปวัฒนธรรมและศีลธรรมศาสนาด้วย เป็นต้น

(4) รูปแบบรายการและวิธีการนำเสนอ

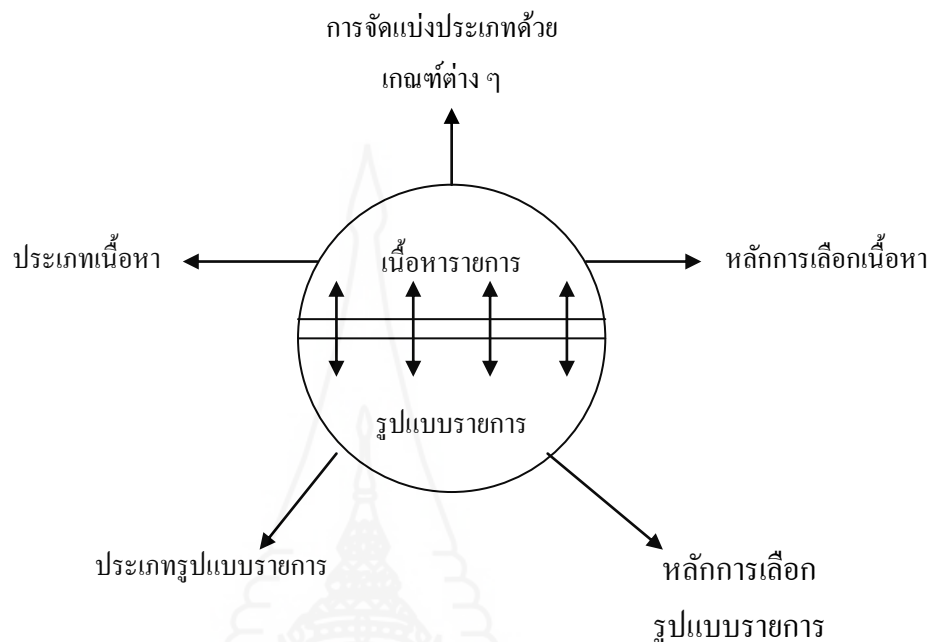
รูปแบบรายการวิทยุชุมชนมีหลากหลาย เป้าหมายแต่ละรูปแบบรายการก็แตกต่างกัน การผลิตรายการนั้นต้องคำนึงถึงปัจจัยความพร้อมของผู้จัดรายการ รูปแบบรายการที่นำเสนอมีหลากหลายรูปแบบ เช่น

- นิตยสารทางอากาศ
- สัมภาษณ์
- ข่าวสลับเพลง
- พูดคุยกับผู้ฟัง
- สนทนา
- พูดคุยสลับเพลง
- อภิปราย

โดยที่รูปแบบที่นำมาใช้มากที่สุด คือ รูปแบบ **นิตยสารทางอากาศ** ซึ่งมีจุดเด่นตรงที่เป็นรูปแบบรายการที่มีทั้งเนื้อหาและวิธีการนำเสนอหลากหลาย แต่ทว่ารูปแบบรายการเช่นนี้ก็ต้องมีเอกภาพที่เกิดจากการกำหนดแก่นและขอบเขตของแนวเนื้อหา กำหนดกลุ่มเป้าหมายและบุคลิกเฉพาะตัวของรายการให้ได้ ซึ่งหากร้อยละน้อย ๆ ของรายการเอาไว้ไม่ได้รายการดังกล่าวก็จะแตกกระจายออกไปคนละทิศละทาง

- สำหรับหลักเกณฑ์เรื่องการจัดเลือกรูปแบบการนำเสนอรายการนั้น ควรจะคำนึงถึงเป้าหมายสูงสุด ลักษณะของวิทยุชุมชน และบทบาทที่วิทยุชุมชนพึงกระทำดังได้กล่าวมาแล้ว ดังนั้นการเลือกรูปแบบรายการที่เปิดให้มีการแสดงความคิดเห็นร่วมกันของแขกรับเชิญ เช่น รายการ **อภิปราย** หรือรูปแบบที่เปิดเป็นเวทีให้ผู้ฟังทางบ้านมีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็นแลกเปลี่ยนทัศนะ ควรจะได้รับการจัดลำดับความสำคัญเอาไว้เป็นลำดับต้น ๆ

หลักการผลิตเนื้อหาและรูปแบบรายการ

ภาพที่ 2.5 หลักการผลิตเนื้อหาและรูปแบบรายการ

ที่มา: กาญจนา แก้วเทพ (2547: 40) คู่มือวิทยุชุมชน

3) การบริหารจัดการวัสดุ อุปกรณ์ (Materials)

เสาวนีย์ ชินนาทอง (2552) ได้กล่าวเกี่ยวกับอุปกรณ์ในการผลิตรายการวิทยุกระจายเสียง ไว้ดังนี้

วิทยุกระจายเสียง สื่อสารไปยังผู้ฟังโดยใช้เสียง คุณภาพของเสียงที่ออกอากาศจะสะท้อนคุณภาพของรายการ รายการที่มีคุณภาพนอกจากจะเกิดจากการเตรียมการผลิตที่ดี บทวิทยุที่ดีแล้ว ขั้นตอนการบันทึกเสียงและการออกอากาศที่มีคุณภาพก็เป็นสิ่งจำเป็น ห้องผลิตรายการวิทยุกระจายเสียงเป็นองค์ประกอบสำคัญที่จะทำให้รายการมีคุณภาพเสียงที่ดี

ห้องผลิตรายการวิทยุกระจายเสียง เป็นห้องที่แตกต่างจากห้องทั่วไป โดยความแตกต่างซึ่งเป็นหัวใจสำคัญ ได้แก่

(1) สามารถเก็บเสียง กล่าวคือ จะต้องเก็บเสียงภายในห้องไม่ให้เล็ดลอดออกไปภายนอก และต้องสามารถป้องกันเสียงจากภายนอกไม่ให้เข้ามารบกวนภายในห้องด้วย

(2) สามารถป้องกันการเกิดเสียงสะท้อนในห้อง เพราะขณะบันทึกเสียงหากเกิดเสียงสะท้อนจะทำให้คุณภาพของเสียงที่บันทึกด้อยลง

ส่วนประกอบของห้องผลิตรายการวิทยุกระจายเสียง

ห้องผลิตรายการวิทยุกระจายเสียง แบ่งเป็น 2 ส่วนหลัก คือ

1) **สตูดิโอ** เป็นส่วนที่ผู้ประกาศ ผู้ดำเนินรายการ แกรับเชิญ ผู้ร่วมรายการ อุปกรณ์ที่ติดตั้งภายในสตูดิโอนั้น จะจัดเตรียมอุปกรณ์พื้นฐานที่จำเป็นต้องใช้งาน ได้แก่ ไมโครโฟน หูฟัง โต๊ะ เก้าอี้

2) **ส่วนควบคุมเสียง** เป็นที่รวมอุปกรณ์ในการผลิตรายการ โดยมีเจ้าหน้าที่เทคนิคเป็นผู้ใช้และควบคุมอุปกรณ์ ส่วนควบคุมเสียงของห้องผลิตรายการติดตั้งเครื่องคอมพิวเตอร์ เพื่อใช้ในการบันทึกเสียง ตัดต่อรายการ และอาจใช้เพื่อควบคุมการออกอากาศด้วย

อุปกรณ์ในห้องผลิตรายการวิทยุกระจายเสียง

ห้องผลิตรายการวิทยุกระจายเสียงมีหน้าที่หลัก คือ ใช้เพื่อบันทึกเสียง และตัดต่อรายการ เพื่อให้เป็นรายการวิทยุที่สมบูรณ์พร้อมสำหรับการออกอากาศ อุปกรณ์หลักที่จำเป็นต่อการผลิตรายการ ซึ่งสามารถแบ่งเป็น 3 กลุ่มใหญ่ๆ คือ

1) **อุปกรณ์สำหรับนำสัญญาณเสียงเข้า** ได้แก่ ไมโครโฟนที่รับสัญญาณเสียงจากผู้ประกาศ ผู้ดำเนินรายการหรือดีเจ อุปกรณ์สำหรับนำสัญญาณเสียงเข้ายังประกอบด้วย เครื่องเล่นเสียงประเภทต่างๆ เช่น เครื่องเล่นซีดี (compact disc player: CD) เครื่องเล่นเทป

2) **อุปกรณ์สำหรับบันทึกและตัดต่อเสียง** เป็นอุปกรณ์ที่สำคัญต่อการผลิตรายการวิทยุอีกกลุ่มหนึ่ง ประกอบด้วยอุปกรณ์ต่างๆ ได้แก่

(1) เครื่องผสมเสียงหรือมิกเซอร์ (mixer) ทำหน้าที่ปรับคั่นแต่งความดัง ค่อย และทึบแหลมของเสียงที่มาจากหลาย ๆ แหล่งเสียงให้อยู่ในระดับเดียวกัน

(2) เครื่องบันทึกเสียง อาจบันทึกลงบนเทปเสียง หรือบันทึกลงบนฮาร์ดดิสก์ของเครื่องคอมพิวเตอร์ก็ได้

(3) เครื่องตัดต่อ ในอดีตการตัดต่อทำยาก แต่ทุกวันนี้ใช้การตัดต่อด้วยเครื่องคอมพิวเตอร์เพราะสะดวกและรวดเร็วกว่า

3) **เครื่องคอมพิวเตอร์** เป็นอุปกรณ์ที่ช่วยอำนวยความสะดวกในการผลิตรายการเป็นอย่างยิ่ง การใช้เครื่องคอมพิวเตอร์เพื่อบันทึกเสียงและตัดต่อรายการ ช่วยประหยัดเวลา เพราะเป็นการตัดต่อด้วยระบบนอนลิเนียร์ (non-linear) บันทึกเสียงไว้ในฮาร์ดดิสก์

ในรูปแบบของแฟ้มหรือไฟล์เสียง แล้วดึงแต่ไฟล์ที่ต้องการมาตัดต่อ สามารถดึงช่วงเสียงที่ต้องการได้ทันที

อุปกรณ์ทั้งสามประเภทข้างต้นจะถูกจัดวางไว้เป็นรูปตัว L ภายในห้องผลิตรายการ อาจเรียกรวมๆ ว่าแผงควบคุมหรือคอนโซล (console) ก็ได้ แผงควบคุมถือเป็นหัวใจของห้องผลิตรายการวิทยุกระจายเสียง เพราะเป็นที่รวมของอุปกรณ์ในการผลิตรายการ นอกจากนี้ แผงควบคุมยังใช้เพื่อส่งสัญญาณเสียงไปยังแหล่งที่ต้องการ

ไมโครโฟนสำหรับการผลิตรายการวิทยุกระจายเสียง ไมโครโฟนเป็นอุปกรณ์สำคัญอย่างหนึ่งในการผลิตรายการวิทยุกระจายเสียง ไมโครโฟนสามารถเปลี่ยนคลื่นเสียงให้เป็นคลื่นแม่เหล็กไฟฟ้า เมื่อเสียงอยู่ในรูปของคลื่นแม่เหล็กไฟฟ้าแล้วจึงสามารถนำไปบันทึกตัดต่อ หรือส่งออกอากาศไปยังผู้ฟังได้

คอมพิวเตอร์ในงานวิทยุกระจายเสียง คอมพิวเตอร์ได้เข้ามามีบทบาทสำคัญในวงการวิทยุกระจายเสียง เป็นเครื่องมือจำเป็นในการผลิตรายการวิทยุกระจายเสียงที่ช่วยเอื้อให้ผลิตรายการได้สะดวก รวดเร็ว และมีคุณภาพดี สถานีวิทยุฯ จำนวนมากจึงได้เปลี่ยนมาใช้เครื่องคอมพิวเตอร์เพื่อทดแทนระบบการเล่นและบันทึกเสียงโดยใช้ม้วนเทป คอมพิวเตอร์สามารถตอบสนองการใช้งานของผู้ผลิตได้ดีในทุก ๆ ด้าน สามารถถอดช่องโหว่ หรือจุดด้อยของเครื่องมือและอุปกรณ์การผลิตประเภทอื่นๆ จึงอาจกล่าวได้ว่า คอมพิวเตอร์เป็นหนึ่งในเครื่องมือสำคัญที่ขาดไม่ได้สำหรับการผลิตรายการวิทยุกระจายเสียง

สมพาน ศรีหอม ช่างเทคนิค 6 สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย จังหวัดหนองบัวลำภู กรมประชาสัมพันธ์ (สัมภาษณ์ 19 มิถุนายน 2553) กล่าวเกี่ยวกับการบริหารจัดการวัสดุอุปกรณ์สถานีวิทยุชุมชน ไว้ดังนี้

การบริหารจัดการวัสดุอุปกรณ์สถานีวิทยุชุมชน

- ต้องการมีการมอบหมายให้เจ้าหน้าที่ที่มีความรู้เกี่ยวกับวัสดุอุปกรณ์ของสถานีวิทยุชุมชน เช่น เครื่องส่ง เครื่องขยายเสียง คอมพิวเตอร์ ไมโครโฟน เครื่องเล่นซีดี แผ่นซีดี ฯลฯ ดูแลบำรุงรักษาวัสดุอุปกรณ์ประจำสถานี เพื่อให้วัสดุอุปกรณ์พร้อมใช้งานอยู่เสมอ

- อบรมให้ความรู้เกี่ยวกับการใช้งานวัสดุอุปกรณ์ของสถานีวิทยุชุมชนให้แก่ผู้ปฏิบัติงานของ สถานีวิทยุชุมชนทุก ๆ คน เพื่อที่จะได้ทราบถึงวิธีการใช้งานที่ถูกต้อง การดูแลบำรุงรักษาเบื้องต้นจะต้องใช้วัสดุอุปกรณ์โดยคำนึงถึงความปลอดภัย ใช้งานให้เกิดความคุ้มค่าสูงสุด เนื่องจากงบประมาณของสถานีวิทยุชุมชนมีน้อย ทุกคนต้องช่วยกันดูแลรักษาความสะอาด เรียบร้อย และสามารถหยิบจับใช้งานได้อย่างสะดวกรวดเร็ว

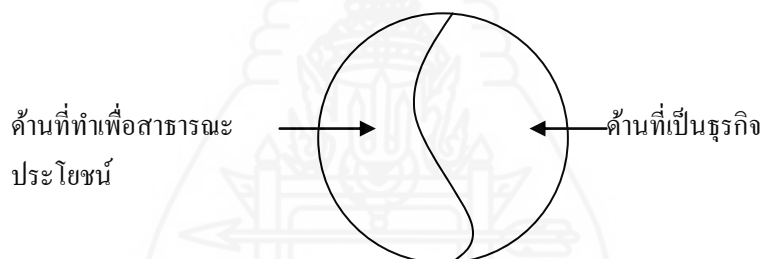
- กำกับดูแลการใช้งานวัสดุอุปกรณ์ของสถานีวิทยุชุมชนให้สามารถใช้งานได้อย่างประหยัดคุ้มค่า ตรวจสอบการทำงานของวัสดุอุปกรณ์ เช่น เครื่องส่ง เครื่องขยายเสียง คอมพิวเตอร์ ว่าทำงานปกติหรือไม่ คอยติดตามรับฟังรายการที่ส่งสัญญาณไปว่าเสียงที่ออกอากาศไปมีความปกติหรือผิดปกติหรือไม่ ถ้าผิดปกติจะได้แก้ไขเบื้องต้นได้ทัน จะได้ไม่ทำให้วัสดุอุปกรณ์เกิดความเสียหายจนไม่อาจแก้ไขได้ หรือต้องใช้งบประมาณมากมายในการซ่อมแซม

4) การบริหารจัดการงบประมาณ (Money)

กาญจนา แก้วเทพ (2547) ได้กล่าวเกี่ยวกับการบริหารจัดการงบประมาณไว้ดังนี้

(1) ความสำคัญของงบประมาณ

ในการจัดทำสื่อกระจายเสียงซึ่งมีลักษณะเป็นสื่อมวลชนประเภทหนึ่งนั้น จะต้องมียุทธศาสตร์แบบเหรียญ 2 ด้านอยู่เสมอ คือทั้งด้านที่ทำเพื่อสาธารณะประโยชน์และด้านที่เป็นธุรกิจ

ทั้งนี้เนื่องจากการจัดทำรายการวิทยุชุมชน ต้องมีค่าใช้จ่ายในทุกขั้นตอน ไม่ว่าจะเป็นการว่าจ้างเจ้าหน้าที่ การติดต่อประสานงาน ค่าอุปกรณ์เครื่องมือและการซ่อมแซม ค่าสถานที่ ค่าไฟฟ้า น้ำประปา ฯลฯ ดังนั้น ความจำเป็นในเรื่องงบประมาณจึงเกิดขึ้น

(2) หลักการของการบริหารจัดการงบประมาณของวิทยุชุมชน

ก. วิทยุชุมชนจะต้องสามารถบริหารจัดการเรื่องงบประมาณให้สำเร็จ เป้าหมายหลักของการทำวิทยุชุมชนก็ต้องชัดเจนว่า ต้องไม่ใช่การแสวงหากำไรที่เป็นตัวเงิน การบริหารจัดการเรื่องงบประมาณ กระทำไปเพียงเพื่อให้พอเลี้ยงตัวได้ มิใช่หวังกำไรเป็นตัวเงินอย่างมากมาย

ข. ต้องกระจายแหล่งรายได้ให้มาจากหลายแห่ง เพื่อป้องกันการพึ่งพาแหล่งรายได้เพียงแหล่งเดียว อันจะทำให้วิทยุชุมชนขาดความเป็นอิสระ

ค. การรับเงินทุนสนับสนุน/งบประมาณจากแหล่งใด ๆ ก็ตาม ต้องไม่มีเงื่อนไขที่จะทำให้ผิดไปจากหลักการของวิทยุชุมชน ซึ่งจำเป็นต้องมีการวางหลักเกณฑ์เพื่อ

ควบคุมการปฏิบัติดังกล่าวไว้อย่างชัดเจนเป็นลายลักษณ์อักษร เช่น หลักเกณฑ์เรื่องการรับเงิน โฆษณาสินค้าจากบริษัทห้างร้าน สามารถทำได้ แต่ให้มีสปอตสั้นๆ เพียงกล่าวคำขอบคุณและระบุ ชื่อสินค้าเพียง 1 ประโยค เป็นต้น

ง. การบริหารจัดการงบประมาณต้องมีระบบระเบียบที่ชัดเจน โปร่งใส ตรวจสอบได้ เป็นไปตามเจตนารมณ์ของผู้บริจาค โดยมีการจัดทำระบบบัญชีรับจ่าย มี ระเบียบการเบิกจ่าย เป็นระบบงบประมาณที่มีประสิทธิภาพ

(3) ข้อเสนอแนะเรื่องการแสวงหางบประมาณ

งบประมาณสนับสนุนการดำเนินงานของวิถุชุมชน อาจได้จาก องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เช่น องค์การบริหารส่วนจังหวัด เทศบาล องค์การบริหารส่วนตำบล อีกอย่างหนึ่งคือการแสวงหารายได้จากการโฆษณา หรือการหารายได้ด้วยตนเอง เช่น การทำสื่อ กลุ่ม การขายสินค้าในงานเทศกาล ทำของที่ระลึกขาย หรือการจัดผ้าป่าเพื่อก่อตั้งกองทุนวิถุชุมชน ซึ่งการหารายได้เหล่านี้จะต้องเกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมของประชาชน เพราะการที่ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมความสำเร็จก็มีมาก

ในการบริหารจัดการทั้ง 4 มิตินี้ การบริหารจัดการองค์กร เช่น วิถุชุมชนจำเป็นต้องมีหลักการสำคัญบางประการในการบริหารจัดการ เพื่อให้สอดคล้องกับความหมายที่แท้จริงของวิถุชุมชน คือ

- **หลักการบริหารอย่างเป็นอิสระ** ปราศจากการครอบงำกันเอง ภายในกลุ่มคณะกรรมการ และเป็นอิสระจากการครอบงำจากอิทธิพลภายนอก ไม่ว่าจะเป็นอิทธิพลของการเมืองท้องถิ่น ธุรกิจ โฆษณา และอื่น ๆ

- **หลักการบริหารแบบประชาธิปไตย** ผลการวิจัยเรื่องวิถุชุมชนที่ผ่านมาได้พิสูจน์แล้วว่า ระบบการบริหารแบบ “แต่งตั้ง/สั่งการ/ควบคุม” แบบราชการนั้น ไม่อาจก่อให้เกิดโฉมหน้าของวิถุชุมชนที่แท้จริงได้ การบริหารจัดการวิถุชุมชนจึงต้องใช้หลักการ “เลือกตั้ง/ประชุมหาข้อสรุป /กำหนดกรอบ/สร้างจิตสำนึก”

- **หลักการบริหารร่วม** ถึงแม้จะมีคณะกรรมการหลาย ๆ ชุด รวมทั้งมีการแบ่งฝ่ายงานต่าง ๆ แต่ทว่าความสัมพันธ์ระหว่างคณะกรรมการต่าง ๆ นั้น มิได้เน้นลักษณะลำดับชั้นที่มีใครสูงกว่า/ต่ำกว่า มีอำนาจเหนือกว่า/น้อยกว่า แต่ทว่าคณะกรรมการทุกชุด ฝ่ายทุกฝ่าย จะต้องมีส่วนร่วมในการบริหารที่เรียกว่าเป็น “การบริหารร่วมกัน”

กลไกการควบคุม

การบริหารจัดการ จำเป็นต้องมีระบบการควบคุม เพื่อให้การปฏิบัติงานเป็นไปตามที่วางเป้าหมายหรือวางแผนเอาไว้ กลไกในการควบคุมการทำงานวิทยุชุมชนนั้นต้องมีอย่างหลากหลายและใช้การควบคุมเพื่อสร้างสมดุลระหว่าง “การบรรลุเป้าหมาย” กับ “การมีส่วนร่วมของคนทำงาน” กลไกการควบคุม เช่น

1) **กฎระเบียบ** การทำงานกับคนจำนวนมาก จำเป็นต้องมีข้อตกลงร่วมกันในรูปของกฎระเบียบ เพื่อเป็นหลักประกันว่าวิทยุชุมชนจะทำประโยชน์ให้แก่ส่วนรวมอย่างแท้จริง และเพื่อส่งเสริมการมีส่วนร่วมของทุกฝ่าย ที่มาของกฎระเบียบที่จะใช้นี้ควรมาจากการตกลงร่วมกันของกลุ่มผู้ทำงาน มิใช่ถูกกำหนดมาจากภายนอก และสามารถปรับเปลี่ยนได้ตามสภาพความเป็นจริง

2) **การประชุม** การประชุมเป็นวิธีการสำคัญในการดำเนินงานแบบประชาธิปไตย นอกจาก นั้น การประชุมยังสามารถทำหน้าที่เป็นกลไกการควบคุมความก้าวหน้าในการปฏิบัติงานอีกด้วย

3) **การประเมินผล** การประเมินผลเป็นอีกรูปแบบหนึ่งของการควบคุม เนื่องจากได้มีการระบุระยะเวลาและเป้าหมายที่แน่นอนของการประเมินผลเอาไว้

4) **ระบบการตรวจสอบ** ในบางมิติของการบริหารจัดการ เช่น การเงิน/บัญชี/งบประมาณ ควรมีระบบการตรวจสอบทั้งจากภายนอกและภายใน เพื่อให้เกิดความโปร่งใสในการทำงาน

จึงมีข้อเสนอแนะให้มีการแก้ไขกลไกการควบคุมแบบเดิม หรือสร้างกลไกการควบคุมตามแบบของวิทยุชุมชนขึ้นมาใช้ใหม่ โดยไม่ต้องหยิบยืมจากระบบวิทยุเดิม

4. สถานีวิทยุชุมชนในจังหวัดหนองบัวลำภู

จังหวัดหนองบัวลำภู อยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน จัดตั้งขึ้นเมื่อวันที่ 1 ธันวาคม 2536 โดยแยกออกมาจากจังหวัดอุดรธานี มีประชากรรวม 500,913 คน มีพื้นที่ 3,859,086 ตารางกิโลเมตร การปกครองแบ่งออกเป็น 6 อำเภอ คือ อำเภอเมือง อำเภอนากลาง อำเภอนาวัง อำเภอโนนสัง อำเภอศรีบุญเรือง และอำเภอสว่างวัฒนา

จังหวัดหนองบัวลำภู มีสถานีวิทยุกระจายเสียง จำนวน 1 สถานี คือ สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย จังหวัดหนองบัวลำภู เป็นสถานีวิทยุกระจายเสียงในสังกัดกรมประชาสัมพันธ์ มีสถานีวิทยุชุมชนรวมทั้งสิ้น จำนวน 45 สถานี วิทยุชุมชนที่อยู่ในอำเภอเมือง มี

จำนวน 18 สถานี ผู้ศึกษาได้ศึกษาสถานีวิทยุชุมชน จำนวน 4 สถานี เนื่องจากเป็นสถานีที่มีการออกอากาศอย่างต่อเนื่องมาเป็นระยะเวลา 5 ปี ได้แก่

- 4.1 สถานีวิทยุชุมชน แชนเนลไอโอ (บ้านคอนน้อย)
- 4.2 สถานีวิทยุชุมชน เพื่อการศึกษาโรงเรียนหนองบัวพิทยาคาร
- 4.3 สถานีวิทยุชุมชน รั้วเสมาครุฑแชนเนลไอโอ (บ้านช่องโป้)
- 4.4 สถานีวิทยุชุมชน เพื่อการศึกษา R – Radio วิทยาลัยเทคนิคหนองบัวลำภู

4.1 สถานีวิทยุชุมชน แชนเนลไอโอ (บ้านคอนน้อย) ตำบลหนองกัณยสุนย์ อำเภอเมือง จังหวัดหนองบัวลำภู

สถานีวิทยุชุมชนแชนเนลไอโอ (บ้านคอนน้อย) ก่อตั้งเมื่อเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2546 โดยทีมงานหนองบัวแอดเวอร์ไทซ์ โดยมี นางสาวดา อุดมเศรษฐสิน เป็นหัวหน้าสถานี ตั้งอยู่ที่ 237 หมู่ 5 บ้านคอนน้อย ตำบลหนองกัณยสุนย์ อำเภอเมือง จังหวัดหนองบัวลำภู ส่งกระจายเสียงในระบบเอฟเอ็ม คลื่นความถี่ 106.5 เมกกะเฮิร์ต ออกอากาศตั้งแต่เวลา 05.00 - 24.00 น.

4.1.1 วัตถุประสงค์

- 1) เพื่อเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารสู่ชุมชน
- 2) เพื่อเป็นสื่อในการสร้างความสัมพันธ์อันดีงามของคนในชุมชน
- 3) เพื่อเป็นสื่อรณรงค์รักษาศิลปวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณีอันดีงามในท้องถิ่น
- 4) เพื่อเป็นการส่งเสริมการทำงานร่วมกันของบุคลากรทุกเพศทุกวัย
- 5) เพื่อเป็นสื่อการเรียนรู้และเป็นการส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่น

4.1.2 เป้าหมาย

ให้ชุมชนใช้สถานี เป็นศูนย์ระดมความคิดเห็นและแลกเปลี่ยนความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น รับทราบข้อมูลข่าวสารต่าง ๆ จากภาครัฐ หน่วยงานทุกหน่วยงาน และโฆษณาธุรกิจภาคเอกชน โดยการมีส่วนร่วมปลูกจิตสำนึกในหน้าที่พลเมืองตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540

4.2 สถานีวิทยุชุมชน เพื่อการศึกษาโรงเรียนหนองบัวพิทยาคาร

โรงเรียนหนองบัวพิทยาคาร เป็นโรงเรียนมัธยมศึกษาประจำจังหวัดขนาดใหญ่ และได้รับการรับรองเป็นต้นแบบโรงเรียนในฝัน โดยเฉพาะจุดเด่นของโรงเรียนในการจัดการเรียนรู้ผ่านระบบเครือข่าย ICT ดังนั้น โรงเรียนจึงได้จัดทำโครงการจัดตั้งและดำเนินรายการวิทยุ เพื่อการศึกษาขึ้น โดยตั้งขึ้นตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 มาตรา 40 ได้

กำหนดให้มืองค์กรของรัฐที่เป็นอิสระทำหน้าที่ในการจัดสรรคลื่นความถี่ในการส่งกระจายเสียงวิทยุโทรทัศน์และวิทยุกระจายเสียง โดยมี นายนิคม เบี้ยวเก็บ เป็นหัวหน้าสถานี ตั้งอยู่ที่โรงเรียนหนองบัวพิทยาคาร อำเภอเมือง จังหวัดหนองบัวลำภู ส่งกระจายเสียงในระบบเอฟเอ็ม คลื่นความถี่ 97.75 เมกกะเฮิร์ต ออกอากาศตั้งแต่เวลา 05.30 - 22.00 น.

4.2.1 วัตถุประสงค์

- 1) เพื่อเปิดโอกาสให้บุคลากรของโรงเรียนหนองบัวพิทยาคาร และประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการผลิตและนำเสนอรายการเพื่อการศึกษาและการพัฒนาท้องถิ่น
- 2) เพื่อให้มีวิทยุเพื่อการศึกษาซึ่งเป็นศูนย์กลางข้อมูล ข่าวสาร ความบันเทิง และเวทีแสดงความคิดเห็นของบุคลากรในโรงเรียน และประชาชนในท้องถิ่น
- 3) เพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและข้อมูลข่าวสารระหว่างชุมชนกับสถานีวิทยุชุมชน
- 4) เพื่อเป็นการประชาสัมพันธ์เชิงรุกเข้าสู่พื้นที่เป้าหมาย โดยใช้คลื่นวิทยุกระจายเสียง
- 5) เพื่อให้สอดคล้องกับมาตรา 40 ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540

4.2.2 เป้าหมาย

จัดตั้งสถานีวิทยุเพื่อการศึกษา ระบบ FM Stereo Multiplex ที่มีกำลังส่งออกอากาศ 500 วัตต์ ครอบคลุมพื้นที่อำเภอเมือง อำเภอนากลาง อำเภอศรีบุญเรือง และอำเภอโนนสัง จังหวัดหนองบัวลำภู

4.3 สถานีวิทยุชุมชน รั้วเสมา ครุฑาม เรดิโอ (บ้านซ้องไ้)

สถานีวิทยุชุมชน รั้วเสมา ครุฑาม เรดิโอ ตั้งขึ้นตามมาตรา 40 ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 เริ่มออกอากาศเมื่อวันที่ 1 สิงหาคม พ.ศ. 2548 ตั้งอยู่ที่ 20 หมู่ 5 บ้านซ้องไ้ ตำบลบ้านขาม อำเภอเมือง จังหวัดหนองบัวลำภู ทำการออกอากาศเป็นประจำทุกวัน ตั้งแต่เวลา 05.00 - 24.00 น. ใช้กำลังส่ง 500 วัตต์ บริหารในรูปแบบคณะกรรมการวิทยุชุมชน โดยมี นายประเด่น สิงห์คำ เป็นประธาน และมีนายมงคล แดนมัน เป็นหัวหน้าสถานี

4.3.1 วัตถุประสงค์

- 1) เพื่อเป็นตัวกลางในการสื่อสารสาธารณะของประชาชนในท้องถิ่นระหว่างประชาชนกับประชาชน และภาครัฐกับประชาชน

- 2) เพื่อถ่ายทอดข้อมูลข่าวสารให้กับสถานีหลักของทางราชการ เช่น สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย จังหวัดหนองบัวลำภู
- 3) เพื่อส่งเสริมเผยแพร่ธุรกิจและวิสาหกิจชุมชน (สินค้า OTOP) และกลุ่มองค์กรต่าง ๆ ในชุมชน
- 4) เพื่อให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น สถาบันการศึกษาในท้องถิ่นได้ประชาสัมพันธ์องค์กร และส่งข่าวสารสู่ประชาชน
- 5) เพื่อเป็นศูนย์การเรียนรู้ในการสื่อสารด้วยคลื่นวิทยุ
- 6) เพื่อบริการความเป็นธรรมให้ประชาชนในท้องถิ่นได้ตามความมุ่งหมาย

4.3.2 เป้าหมาย

- 1) ประชาชนในท้องถิ่นได้รับข้อมูลข่าวสารอย่างชัดเจนและทั่วถึง
- 2) มีความรู้เรื่องการประกอบอาชีพต่าง ๆ ได้อย่างมีคุณภาพ
- 3) ประชาชนได้มีโอกาสใช้และเรียนรู้วิธีการสื่อสารทางคลื่นวิทยุ
- 4) ประชาชนได้เผยแพร่สินค้าชุมชนได้อย่างกว้างขวาง

4.4 สถานีวิทยุชุมชน เพื่อการศึกษา R – Radio วิทยาลัยเทคนิคหนองบัวลำภู

สถานีวิทยุชุมชน เพื่อการศึกษา R – Radio วิทยาลัยเทคนิคหนองบัวลำภู ก่อตั้งขึ้นสืบเนื่องจากโครงการตามพระราชดำริของสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ได้ทรงมีพระประสงค์ให้จัดโครงการสนับสนุนให้สถานศึกษาของแต่ละสถาบันในแต่ละจังหวัด ได้ดำเนินการจัดตั้งวิทยุชุมชนเพื่อการศึกษา เพื่อเป็นแนวทางการแนะแนวการศึกษา การฝึกหัดการจัดรายการวิทยุ การแพร่กระจายเสียง ระบบการทำ ตลอดจนการเพิ่มพูนความรู้ด้านต่างๆ ที่เกี่ยวกับการศึกษา การประกอบอาชีพ แนวทางการดำเนินชีวิต และอื่นๆ ที่ให้นักศึกษาได้เรียนรู้และฝึกประสบการณ์ โดยก่อตั้งเมื่อปี พ.ศ. 2547 ตั้งอยู่ที่อาคารอำนวยการ ชั้น 2 วิทยาลัยเทคนิคหนองบัวลำภู อำเภอเมือง จังหวัดหนองบัวลำภู โดยมี ว่าที่ร้อยโทราเมศร์ แสงประดิษฐ์ เป็นผู้อำนวยการดูแลสถานี ส่งกระจายเสียงในระบบเอฟเอ็ม คลื่นความถี่ 107.30 เมกะเฮิร์ต ออกอากาศตั้งแต่เวลา 06.00 - 22.00 น.

4.4.1 วัตถุประสงค์

- 1) เพื่อให้การจัดกิจกรรมโครงการดังกล่าวเป็นไปตามพระประสงค์ของสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี
- 2) เพื่อให้บุคลากรและประชาชนได้รับข่าวสารการศึกษา
- 3) เพื่อให้นักศึกษาได้ฝึกการเป็นนักพูดที่ดี

- 4) เพื่อให้เป็นการประชาสัมพันธ์ระบบการข่าวสารต่าง ๆ ทั่วไป
- 5) เพื่อให้ให้นักศึกษา ครู - อาจารย์ และประชาชนทั่วไปมีกิจกรรมร่วมกัน

4.4.2 กลุ่มเป้าหมาย

นักเรียน- นักศึกษา ประชาชนทั่วไป บุคลากรภายในสถานศึกษาวิทยาลัยเทคนิคหนองบัวลำภูได้รับข้อมูลข่าวสารอย่างทั่วถึง

5. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

สายหยุด ศรีธรรมมา (2548) ศึกษาเรื่อง การศึกษาแนวทางการบริหารจัดการและปัญหาอุปสรรคของวิสาหกิจชุมชน จังหวัดพิษณุโลก ผลการวิจัยพบว่า วิสาหกิจชุมชนจังหวัดพิษณุโลก มีแนวทางหรือรูปแบบในการบริหารจัดการ 3 ลักษณะ คือ 1) การบริหารจัดการวิสาหกิจชุมชนโดยภาคประชาชน ชุมชนเป็นเจ้าของ ไม่แสวงหากำไร ส่งเสริมการมีส่วนร่วม 7 ระดับ 2) การบริหารจัดการระหว่างภาครัฐร่วมกับภาคประชาชน ซึ่งมีความก้าวหน้าในลักษณะผสมผสานด้านการบริหารจัดการที่มีแนวโน้มจะเข้าสู่หลักการวิสาหกิจชุมชนเบื้องต้นที่สำคัญ คือ ชุมชนเป็นเจ้าของมากขึ้น 3) การบริหารจัดการวิสาหกิจชุมชนลักษณะวิสาหกิจ เค้นชัดในเป้าหมายของการก่อตั้ง เพื่อรายได้และกำไร มีกระบวนการบริหารจัดการที่สอดคล้องกับหลักการของวิสาหกิจ มีการบริการชุมชนโดยการเผยแพร่ข่าวสารและเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วม ปฏิบัติงานบางตำแหน่ง ส่วนปัญหาอุปสรรคต่อการบริหารจัดการทั้ง 3 ลักษณะ ยังมีปัญหาด้านบุคคล การมีส่วนร่วม และกฎระเบียบที่ไม่ชัดเจนของรัฐ

วีระพงษ์ พลนิกรกิจ และคณะ (2545) ศึกษาเรื่อง แนวทางการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนเพื่อตอบสนองความต้องการของชุมชน จังหวัดนครราชสีมา และจังหวัดบุรีรัมย์ ผลการวิจัยพบว่า บทบาทหลักของวิสาหกิจชุมชนทั้งสองจังหวัด เป็นเครื่องมือถ่ายทอดข่าวสารของหน่วยงานท้องถิ่น โดยเฉพาะหน่วยงานภาครัฐและรัฐวิสาหกิจ และมีบทบาทตามทิศทางการไหลของข่าวสารจากบนลงล่าง (Top-Down) มากกว่าบทบาทตามทิศทางการไหลของข่าวสารในแนวนอน (Horizontal) และทิศทางการไหลของข่าวสารจาก ล่างขึ้นบน (Bottom – Up) ซึ่งเป็นปัจจัยเชิงโครงสร้างการดำเนินงานในระบบรัฐ ทำให้วิสาหกิจชุมชนของทั้ง 2 จังหวัด มีการดำเนินงานตามกรอบของรัฐ แนวทางการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนควรจัดให้มีงานหรือฝ่ายประสานงานขึ้นโดยเฉพาะ เพื่อเป็นศูนย์กลางการติดต่อประสานงานข้อมูลต่างๆ และควรมีการจัดวิสาหกิจชุมชนสัญจรสำหรับพื้นที่ทางไกลไม่มีโทรศัพท์ และกำหนดให้มีงานหรือฝ่ายเข้าหาประชาชนและชุมชนในลักษณะเชิงรุก เพื่อศึกษา

ประเด็นการใช้ ความพึงพอใจ ความต้องการและความคาดหวัง เพื่อตอบสนองความต้องการของชุมชนได้อย่างครอบคลุม

สมาพันธ์วิทย์ชุมชนคนอีสาน และคณะ (2551) ศึกษาเรื่อง การศึกษาการมีส่วนร่วมของประชาชนในวิทย์ชุมชนพื้นที่ภาคอีสาน จากการศึกษาพบว่า วิทย์ชุมชนสามารถยืนหยัดอยู่ได้ เพราะว่ามีกลุ่มแกนนำหลักที่ทำงานอย่างหนัก ทั้งการให้ความรู้ ความเข้าใจ สร้างการมีส่วนร่วมกับประชาชนในการพัฒนาวิทย์ชุมชน และได้เห็นถึงบทบาทการมีส่วนร่วมของสตรีทั้งในระดับเข้าถึง (Access) เช่น การเป็นผู้ฟัง ผู้สนับสนุนทุน และในระดับนโยบายหรือการตัดสินใจ (Control) เช่น การเป็นผู้ผลิตรายการ จัดรายการ และการเข้าไปมีส่วนร่วมเป็นกรรมการบริหาร

พิรงรอง รามสูตร รัตนันท์ (2547) ศึกษาเรื่อง สื่อภาคประชาชน พบว่า สื่อภาคประชาชนประกอบไปด้วยคุณลักษณะ ไม่เป็นของทั้งภาครัฐและเอกชน ไม่มุ่งหวังกำไร มีพันธกิจเพื่อสนองประโยชน์ของสาธารณะ มีเนื้อหาที่หลากหลายกว่าสื่อภาครัฐและเอกชน มีเนื้อหาเน้นที่ข่าวและสารประโยชน์มากกว่าเนื้อหาบันเทิง และมุ่งหวังการมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชน เรื่องการเป็นเจ้าของ การกำหนดทิศทางของเนื้อหา การผลิต การแสดงความคิดเห็น การสนับสนุนด้านการเงิน การรวบรวมกำลังคน ทรัพยากร และการประเมินผล

สิกขเรศ ศิราภรณ์ (2544) ศึกษาเรื่อง รูปแบบสถานีวิทยุชุมชนที่พึงประสงค์ โดยจากการสัมภาษณ์เจาะลึกผู้ทรงคุณวุฒิ ได้พบข้อมูลเกี่ยวกับแนวคิดในการดำเนินการวิทยุชุมชนที่น่าสนใจ 3 ประการ คือ 1) การดำเนินการวิทยุที่พึงประสงค์ ควรเป็นการดำเนินการโดยยึดหลักการและเจตนารมณ์ มาตรา 40 แห่งรัฐธรรมนูญ นั่นคือ โดยประชาชน เพื่อประชาชน และเป็นของประชาชน 2) การดำเนินการต้องไม่มีวัตถุประสงค์เพื่อการแสวงหาผลประโยชน์หรือผลกำไร และ 3) การดำเนินการต้องมีความเป็นอิสระ ปราศจากการแทรกแซงทั้งจากอำนาจรัฐ กลุ่มอิทธิพลทางการเมือง กลุ่มนายทุน และกลุ่มผลประโยชน์ทางธุรกิจ

สร้อยรัส สมศรีรัตน์ (2547) ศึกษาเรื่อง การบริหารสถานีวิทยุชุมชนในจังหวัดกาญจนบุรี จากการศึกษาพบว่า มีการบริหารจัดการโดยตัวแทนของชาวบ้านที่มีความรู้เกี่ยวกับเรื่องของสื่อมารวมตัวกันเป็นกลุ่มปฏิรูปสื่อภาคประชาชน มีโครงสร้างการบริหารจัดการตามขั้นตอนของการดำเนินงาน กล่าวคือ คณะกรรมการของสถานี ประกอบด้วย ตัวแทนชาวบ้านจากกลุ่มต่างๆ ที่เข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดแนวทาง กลยุทธ์ และมาตรการในการปรับปรุงพัฒนารายการให้สอดคล้องกับความต้องการของชุมชน ตลอดจนจัดทำรูปแบบผังรายการของสถานี สำหรับหลักที่ใช้ในการบริหารจัดการ คือ ใช้หลักการประชาธิปไตย หลักการมีส่วนร่วม และหลักการบริหารอย่างเป็นอิสระปราศจากการครอบงำของอิทธิพลใดๆ เพื่อให้สอดคล้องกับความหมายที่แท้จริงของวิทยุชุมชน

วีระวรรณ ยังกิจการ (2548) ศึกษาเรื่อง การมีส่วนร่วมในการกำหนดรูปแบบและเนื้อหารายการวิทยุเพื่อชุมชน พบว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนใน “รายการวิทยุชุมชนคนเมืองน่าน” มีพัฒนาการมาเป็นลำดับ ตั้งแต่ขั้นต่ำสุด คือ การมีส่วนร่วมในฐานะผู้ฟังที่ไม่มีปฏิริยาตอบกลับ จนถึง การมีส่วนร่วมในระดับสูงสุด คือ ขึ้นของผู้กำหนดนโยบาย แต่ทั้งหมดนั้นต้องขึ้นอยู่กับความเห็นชอบและการผลักดันของ สวท.น่านทั้งสิ้น โดยกลุ่มผู้นำชุมชน และข้าราชการมีส่วนร่วมมากกว่าชาวบ้าน โดยพบว่า ชาวบ้านในระดับรากหญ้ายังมีส่วนร่วมเป็นเพียงผู้ฟังมากกว่า เนื่องจากยังไม่แน่ใจว่าจะเข้ามามีส่วนร่วมได้อย่างไร

อรรวรรณ ปิณฑน์โอวาท (2544) ศึกษาเรื่อง การสื่อสารการมีส่วนร่วมและความพึงพอใจของประชาชนในวิทยุชุมชน จังหวัดอุบลราชธานีและจังหวัดระยอง พบว่า ประชาชนมีความเข้าใจในฐานะผู้บริหาร/ผู้ผลิต/ผู้จัด/ผู้ดำเนินรายการต่อเนื่องคิดเรื่องวิทยุชุมชน ว่าเป็นสื่อเพื่อประชาชน โดยประชาชน และของประชาชน ลักษณะของการมีส่วนร่วมของประชาชน ในการจัดทำวิทยุชุมชนจังหวัดอุบลราชธานี เป็นไปในลักษณะที่เข้าร่วมเป็นคณะกรรมการบริหารและคณะกรรมการผลิตรายการ อีกมุมหนึ่งของการเข้าร่วมของประชาชนในอุบลราชธานีเป็นการเข้าร่วมในลักษณะอาสาสมัครไม่มีผลตอบแทนใดๆ ซึ่งนัยยะที่บ่งไว้ คือ ประชาชนเหล่านี้ต้องมียานประจำ ซึ่งก่อให้เกิดรายได้อยู่แล้ว จึงสามารถมาทำงานให้กับวิทยุชุมชนได้ ผลการวิจัยระบุถึงปัญหา 4 ประการ คือ เงินทุน บุคลากร กฎเกณฑ์ระเบียบข้อบังคับต่างๆ และเทคโนโลยี/อุปกรณ์

ชาคริต สดสาขเนตร และคณะ (2547) ศึกษาเรื่อง การใช้สื่อวิทยุท้องถิ่นเพื่อส่งเสริมประชาคมจังหวัดมหาสารคาม พบว่า รายการของชุมชนเกิดจากเงื่อนไขของรัฐธรรมนูญ มาตรา 40 จากกระแสการปฏิรูปสื่อและจากความต้องการเนื้อหาสาระที่สนองตอบความต้องการของชุมชน ซึ่งเนื้อหารายการเป็นรายการสนทนาข่าว และนิตยสารทางอากาศ พัฒนาการช่วงการเรียนรู้ได้มีการเรียนรู้การผลิตรายการวิทยุชุมชน เรียนรู้เรื่องเครื่องมือซึ่งพบปัญหา ความไม่คุ้นเคยกับเครื่องมือในห้องส่ง และเครื่องส่งขัดข้องจนต้องปิดสถานี และพัฒนาการช่วงการปรับตัวพบข้อสรุป 2 ข้อ คือ 1) การมีส่วนร่วมและอุปสรรค โดยมีส่วนร่วมในการกำหนดผังรายการ กรอบเนื้อหา แต่ไม่ค่อยมีส่วนร่วมในการผลิต เนื่องจากขาดความรู้สึกร่วมกันคุ้นเคยกับการสื่อสารผ่านสื่อวิทยุ ไม่กล้าเข้าร่วมฝึกอบรมและไม่รู้จักช่องทางในการเข้าไปมีส่วนร่วม 2) การปรับตัวของวิทยุชุมชน พบว่า ทั้ง 2 สถานี จัดผังรายการให้สอดคล้องกับความสามารถในการบริหารจัดการของกลุ่ม สำหรับการพัฒนาวิทยุชุมชนพบว่าสถาบันการศึกษาในท้องถิ่นควรเข้าไปสนับสนุนทั้งการฝึกอบรมการผลิตรายการวิทยุ รวมทั้งให้ความรู้ความเข้าใจกับสมาชิกเรื่องสิทธิในการสื่อสาร เพื่อสร้างความมั่นใจในการเข้าไปมีส่วนร่วมในสถานีวิทยุชุมชน

ชาลีสา มากแผ่นทอง และคณะ (2547) ศึกษาเรื่อง การวิจัยเพื่อสรุปบทเรียน: กระบวนการเตรียมกลุ่มวิสาหกิจชุมชน จังหวัดปัตตานี พบว่า สื่อบุคคลมีอิทธิพลต่อการขยายวัฒนธรรมสู่ท้องถิ่น คือ ผู้นำชุมชนเป็นผู้เผยแพร่แนวคิดวิสาหกิจชุมชน แต่ก็ยังเกิดปัญหาไม่พร้อมซึ่งนับเป็นจุดอ่อนของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนจังหวัดปัตตานีที่ขาดความหลากหลายของสมาชิก ส่งผลต่อการอยู่รอดของวิสาหกิจชุมชนอีกทั้งภาคประชาชนมีปัญหาเรื่องการบริหารจัดการ ทำงานไม่เป็นระบบ ขาดการวางแผนที่ดี ผู้นำขาดทักษะในการบริหารจัดการ กระบวนการมีส่วนร่วมเพื่อสร้างภาวะการณเป็นเจ้าของ ร่วมรับผิดชอบ และขยายการมีส่วนร่วมในท้องถิ่น มีผลต่อการอยู่รอดของกลุ่มวิสาหกิจชุมชน ซึ่งผลที่เกิดขึ้นในการดำเนินงานวิสาหกิจชุมชนขึ้นอยู่กับกลุ่มแกนนำและสมาชิกได้ข้อมูลที่เหมาะสมและเพียงพอ โดยแบ่งตามลักษณะกิจกรรม คือ กระบวนการบริหารที่ต้องให้ความรู้ ความเข้าใจในแนวคิดวิสาหกิจชุมชน นักจัดรายการให้ความรู้เรื่องการผลิตรายการและเนื้อหาที่ควรนำเสนอ สมาชิกทั่วไปให้ความรู้ว่าเป็นวิสาหกิจชุมชนคืออะไร การสร้างการมีส่วนร่วม มี 3 ระดับ คือ 1) ระดับภายในกลุ่ม เป็นเรื่องของ การติดต่อสื่อสารระหว่างผู้มีความสนใจเรื่องเดียวกัน เป็นการสื่อสารแนวระนาบเพื่อขยายหรือสร้างความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิก 2) ระดับชุมชน เป็นการสร้างบรรยากาศการมีส่วนร่วมรับรู้ในแนวคิดวิสาหกิจชุมชนและการปฏิรูปสื่อ ซึ่งเป็นการสื่อสารสองทาง 3) การสร้างการมีส่วนร่วมกับผู้ปกครองทั้งในระดับจังหวัดและระดับท้องถิ่นเพื่อลดความสงสัยของสังคมและผู้ปกครองในพื้นที่ในเจตนารมณ์ของภาคประชาชนต่อการขับเคลื่อนแนวคิดวิสาหกิจชุมชน

พวงชมพู ไชยอาลา (2546) ศึกษาเรื่อง เครือข่ายและการมีส่วนร่วมในการจัดรายการวิสาหกิจชุมชน ศึกษาเฉพาะกรณี กลุ่มอุ้มชูสารคาม ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อทราบถึงเครือข่ายและการจัดการจุดสาธิตวิสาหกิจชุมชนของกลุ่มอุ้มชูสารคาม ระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการเข้าร่วมกิจกรรมของจุดสาธิตวิสาหกิจชุมชน รวมทั้งปัญหาในการจัดการจุดสาธิตวิสาหกิจชุมชน และผลการศึกษาพบว่า ลักษณะของกลุ่มประกอบด้วย คณะกรรมการซึ่งเป็นผู้นำกลุ่มย่อยของกิจกรรมในการประกอบอาชีพต่างๆ ซึ่งเป็นการง่ายต่อการเข้าร่วมกิจกรรมของวิสาหกิจชุมชน โดยผู้จัดรายการเป็นผู้ที่ได้รับการยอมรับว่ามีความเชี่ยวชาญในเรื่องต่างๆ ซึ่งส่วนใหญ่มีตำแหน่งเป็นกรรมการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนอยู่แล้ว ขณะที่ผู้ฟังรายการสามารถเปลี่ยนสถานะเป็นนักจัดรายการได้หากมีความสนใจที่จะจัดรายการ

ทิวาพร แสนเมืองชิน (2543) ศึกษาเรื่อง แนวคิดและโครงสร้างการดำเนินงานโครงการวิสาหกิจชุมชนของกรมประชาสัมพันธ์ โดยศึกษารายการวิสาหกิจชุมชนคนโคราช ซึ่งออกอากาศทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย จังหวัดนครราชสีมา ผลการศึกษาพบว่า การดำเนินกิจกรรมเป็นไปด้วยความยากลำบาก มีปัญหาในการทำงานมาก เพราะโครงการดังกล่าวเกิดจากนโยบายของกรมประชาสัมพันธ์ที่ต้องการทดลองจัดการผลิตรายการในลักษณะวิสาหกิจชุมชน เพื่อ

ตอบสนองแผนการพัฒนาวิตยุกระจายเสียง โดยแต่งตั้งคณะกรรมการเพื่อทำงาน 2 ชุด มีข้าราชการ และเจ้าหน้าที่ของสถานีเป็นผู้ผลักดันให้เกิดรายการดังกล่าว มีการทาบทามบุคคลเพื่อแต่งตั้งเป็น กรรมการวิทยุชุมชน โดยไม่มีการผ่านขั้นตอนการสรรหาของประชาชนโดยตรง ซึ่งกรรมการที่มา จากภาคประชาชนมีเพียงส่วนน้อย ขาดบรรยากาศความเป็นวิทยุชุมชนตามเจตนารมณ์ของ รัฐธรรมนูญ การดำเนินงานจึงขาดอิสระไม่คล่องตัว อีกทั้งประชาชนมิได้เป็นเจ้าของรายการอย่าง แท้จริง เพราะมีเจ้าหน้าที่ของสถานีเป็นผู้ดำเนินรายการหลัก ซึ่งหมายถึงการควบคุมประเด็นและ เนื้อหารายการนั่นเอง นอกจากนี้รายการดังกล่าวยังไม่สามารถตอบสนองความต้องการของผู้ฟังได้ โดยเฉพาะในประเด็นที่มีการเรียกร้องให้ผู้จัดรายการใช้ภาษาถิ่นดำเนินรายการ ซึ่งสะท้อนให้เห็น ว่า การดำเนินรายการวิทยุชุมชนภายใต้การทำงานของหน่วยงานรัฐมีสภาพของการควบคุม ไม่เปิด กว้าง และให้อิสระ ดังนั้น การทำกิจกรรมสื่อวิทยุชุมชนของประชาชนจังหวัดนครราชสีมา ตาม ทิศนะของกรมประชาสัมพันธ์จึงไม่น่าจะสอดคล้องกับเจตนารมณ์มาตรา 40 แห่งรัฐธรรมนูญ และ แนวคิดวิทยุชุมชนที่แท้จริงจะไม่อาจเกิดขึ้นได้จริงหากสภาพการณ์ยังเป็นอยู่เช่นนี้

จากการศึกษางานวิจัยดังกล่าวข้างต้นจะพบว่า วิทยุชุมชนเป็นเครื่องมือถ่ายทอด ข่าวสารของหน่วยงานท้องถิ่น โดยเฉพาะหน่วยงานภาครัฐและรัฐวิสาหกิจ หลักการบริหารจัดการ ใช้หลักการประชาธิปไตย ดำเนินงานแบบไม่มุ่งหวังผลกำไร มีพันธกิจเพื่อสนองประโยชน์ของ สาธารณะ มีการบริการชุมชนโดยการเผยแพร่ข่าวสารและเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วม โดย ส่วนใหญ่ประชาชนจะมีส่วนร่วมในระดับผู้ฟัง กลุ่มผู้นำชุมชนและข้าราชการมีส่วนร่วมมากกว่า ชาวบ้านในการผลิตรายการ